

ԼՈՐԵՆՍ

Tumak

ԿԻՄԱՄԱՆԵԱՅ
ԱԶԳԱՅԻՆ
ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐԱԲԱԿԱՆ

327 ՏԻՐԻ
1902

ԹԻԻ 7 ԱՊՐԵԼ 1

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԵՆ
Ա.ԱՄԱՌՈՐԵԱՆ ՈՐԴԻ
ԻԶՄԻՐ

M. M. HASSALIAN GOS. Smyrna

Ի ՈՎ ԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ընդհանուրին Օրոնոց		305
Պատմի Ջուր (Մահան Տը Պարսիկա)	Ռ. Չարդարեան	309
Այս, Միշտ Այս	Դ. Պուպրի	313
Աեղաւբանական	Յ. Դազանճեան	317
Բնչո՞ւ. Լէր	* *	322
Մեծ Պայքարը	Դ. Խանճեան	322
Բնչո՞ւ. Համար Կարայ Մարդ (Արշունի)		
Հոգեհոգիները)	Վարսամ	323
Այլիւմիս Մեղին Կարգէր Ինքնճեան		
(Հեռադէպ)	Յարեան Նորիս	329
Շահալի Կեանքին Արհիւն. Վերջին ամիս	Ալիշիւն	331
Տանդի ու Թիկապիկի	Դ. Շահինեան	334
Պաղտան Կեանքը	Մ. Տերպէտեան	336
Արարող	Ս. Ա. Մ.	304
Քաղաքական		343

ԿԱՐԵՒՈՐ ԱԶԴ

Գրչոյ թեմաք կ'ձանու ցանենք թէ ի դիւրութիւն Կ. Պոլսոյ մեր Մեծ. բաժանորդաց թերթիս զորձակալու. թիւնը ստանձնած է՝

Մեծ. ՎԱՐԴԱՆ ԼԵՅ. Կ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պաշտօն Հասցէ Կ. ՊՕԼԻՍ

Հետեւալիս Ա. Մաճը բաժանորդաց բոլ Վախա. քողք կարող են դիմել վերոյիշեալ հասցէին:

Աւելորդ չլինիք յայտնել նաեւ թէ ի դիւրութիւն մեր Մեծ. բաժանորդներուն, բաժնեգնոյ զանձուքներն պիտի կտարէ Մեծ. վարդան էֆ. Կ. վարդանեան ի ձեռին ունենալով Ա. Մաճը լինելալ իրներն՝ ստորագրուած և կնքուած՝ խմբագրոյ թեմանս կողմէ. ուստի կը խնդրուի մեր Արդոյ Բաժանորդներէն վճարել յիշեալին իրենց ներկայացած ժամանակ:

ԽՄԲ. Ա. ՄԱՄԼՈՅ

Ա. Մաճը՝ ճեռքի կ'ձախառն նաեւ հատը 3 դրուշ:

Փախարողք կրնան դիմել մեր ԳՈՐԱԿԱԼԻՆ Էս ի Պահէ Գրչոյ Բէ՝ 59 Մեծ. ՆՇԱՆ ԼԵՅ. ՕԶԱՆԵԱՆԻ:

ԹԻԻ Դ

1 ԱՊՐԻԼ 1902

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐԻՆ ՍԳՈՒՏԸ

ՄԵՐ ու փայլուն բառեր սովոր են դորձածել մերայինք, երբ յարմար պարագայ մը կ'ներկայանայ, նախ ցոյց տալու համար իրենց խելքի բարձրութիւնը և երկրորդ՝ նկատուելու համար իբր լուսաւորեալ և ազատասէր անձ մը: Այս մեղադրելի չպիտի համարուէր՝ եթէ իրենց այս խօսքերն ու գաղափարները ներդաշնակ ուղղութեամբ մը ընթանային նաև դորձնականին մէջ և այս վերջին առիթներուն՝ համապատասխանէր ամեն կերպով խօսքը՝ գործքին:

Եւ միթէ մեծ ու փայլուն բառեր, միթէ փոխառեալ, թէև անմարտելի մնացած սկզբունքներ ու վարդապետութիւններ քարոզելով կարելի է յուսադրուած ու սպասուած արդիւնքները ձեռք ձգել համայնքի մը օգտակար լինելու տեսակէտով:

Մեր բարքերու մէջ պաւարի ուղղութեան մը հետեւ

ւող ամենամեծ արատն է՝ կրնանք ըսել սա պարագան,
թէ՝ ընդհանուրի օգտակար հանդիսանալու վայրկեանին,
անձնական հաշիւներ, անձնական բծուն կիրքեր և ես-
ոիրական աննպատակ ու խափանարար վերաբերումներ
կունենանք, և եթէ չգտնենք՝ զանոնք ստեղծելու չափ
յառաջ կ'երթանք, առանց նկատի ունենալու որ այս
տեսակ ընթացք մը կրնայ նախ մեր անձին փրտել և
երկրորդ՝ խնդրոյ նիւթ եղող բարեգործական կամ
կրթական ու է հաստատութեան մը:

Առիթները չեն պակսիր մեր ըսածը հաստատելու,
բայց չենք ուզեր մանրամասնութեանց մէջ մտնել, որով-
հետեւ ամեն լրջամիտ խորհող, պիտի կրնայ առանց շատ
յօգներու կուսհել մեր մատնանշել ուղած կէտերն,
քանի որ ամեն պարագայի և ամեն միջավայրի մէջ պա-
տահած են և միշտ կ'պատահին, ամենէ լուսաւորեալ
կարծուածէն մինչև ամենէ յետինին մէջ, բաւ է որ ավ-
մը մեր համայնքէն այդ տեղ դպրոց մը, եկեղեցի մը
կամ ու է բարեգործական հաստատութիւն մ'ունենայ:

Այս ախտը չկարծենք սակայն որ մեր մէջ սոսկ դո-
յութիւն ունի, չկարծենք որ մերայինք են միայն որ
կ'չփութեն ընդհանուրի վերաբերեալ ու է գործ՝ անձ-
նական հաշիւներու հետ, ո՛չ երբէք, այս հիւանդու-
թիւնն ճարակ դառած է նաև եւրոպական ամենէ լուսա-
ւորեալ կեդրոններուն մէջ, սա տարբերութեամբ որ
անոնք համարձակօրէն կ'խօսին, կ'գրեն ու կ'գործեն,
պաշտպանելով իրենց նկատումներն ու սկզբունքներն
ո՛ր և է հասարակային դործի մէջ, մինչդեռ մերայինք
ընդհակառակն դադտագողի խօսելու, մութի մէջ գոր-
ծելու և երբեմն ալ ամենագծուծ միջոցներու դիմելու
չեն դեգեկիր, բաւ է որ իրենց անձնական տեսակէտներն
յաղթանակեն, ի փաս ընդհանրութեան շահուց, Դժբաղ-
դաբար այս տեսակ պարագայից մէջ քիչ են բացառու-
թիւններն և ցանցառ թիւով:

Այս տեսակ ցաւալի առիթներու մէջ, անձնական
քմահաճոյքներ և կիրքեր միայն կ'հրահրին, յառաջ
կ'մղուին, և բարձի թողի կ'մնան տոհմային արժանա-

պատուութեան ամենաէական նկատումները՝ Մին իր
խօսքը յառաջ մղելու կ'միտի, ուրիշ մը այս առթիւ
հետևելիք շփոթութենէն օգտուիլ կ'ճգնի և այսպէս
անկայուն վիճակի մը կ'ենթարկուին ամենէ յուսալից
բարենպատակ ձեռնարկներ, ամենէ ակնկալելի յաջողու-
թիւններ այս կամ այն տոհմային հաստատութեան
ինպատ:

Հրապարակագրական միջավայրին մէջ ևս անժանօթ
չեն մնար անձնական կիրքերն, հոն ևս դժբաղդարար
պատկառելի թիւ մը կ'կազմեն անոնք որ հասարակաց
չահը պաշտպանելու պատրուակին տակ՝ միշտ իրենց
եոն է սր խնդրոյ առարկայ կ'ընեն, կամ հին ռիս մը առ-
նելու, կամ ու է վիճաբանութեան մը մէջ իրենց վիրա-
ւորուած արժանապատուութիւնը պաշտպանելու անհե-
թեթ ու ծուռ գաղափարով տոգորուած, թէ և դիտելի
է այսպիսիներու սրտին մէջ կրծող որդն, որ նախանձու
անտրամաբան ազդեցութեան տակ կ'աճի, կ'ուռճանայ:

Վիճաբանութեանց մէջ ևս դիտելի է մեր անճարա-
կութիւնը՝ զանոնք վարելու և վէճի առարկայ եղող
նիւթը ուղիղ ճամբով մը՝ հանդարտ սրտով ու մաքուր
գրչով՝ պաշտպանելու կամ քննադատելու մասին: Հոս
ևս միշտ անձնականութիւնն է որ ի վերջէ հրապարակ
կ'ենէ, վիճաբանութեան նիւթը մէկ կողմ՝ կ'դրուի,
անոր ոգիէն ընդ միշտ հրաժեշտ կ'տրուի և մէն մի վի-
ճող իր անձնական ընդունակութիւնն, իր անձնական
արժանիքը, կարգացած հեղինակները, յիշողութեանը
մէջ մնացած հատ ու կտոր վկայութիւններն յառաջ բե-
րելով՝ կ'կարծէ չլացնել ընթերցողը՝ ձուլելով անոր
գաղափարները իրեններուն հետ, թէ և անգէտ՝ որ ուշիմ
ու բանիւրուն ընթերցողը շատ լաւ կրնայ ըմբռնել իր
խական արժանիքն և միանգամայն կռահել թէ՛ այդ
յիշատակութիւնները կամ յառաջ բերուած հեղինակ-
ներու վկայութիւններն, թէ և կարգացուած յօդուածա-
գրէն, բայց դժբաղդարար չեն կրցած ակնկալուած օ-

գուտը տալ անոր և անմարտելի կ'մնան՝ ալ աւելի չփութելով անոր չդատաւորուած գողտփարնները:

Այս անկանոն ու խառնակ դրութեան սակայն վերջ մի գնել ամեն լրջամիտ հրապարակագրի նուիրական պարտաւորութիւնն պէտք է լինի, տնխնայ ձաղկելով՝ քաղաքավար ոճով մը այն ամեն պակասութիւններն ու սխալմունքներն որ կ'գործուին մեր տահմային, գրական կրթական գործերուն մէջ: Պէտք է նաեւ մաքառիլ այն թիւր կարծիքին դէմ որով մեր ազգային վարիչներէն ոմանք իրենց ունեցած դիրքով անպատասխանատու կուզեն մնալ ամեն տեսակ սխալներու առջև և իրենց անձն անբռնարարելի կամ անսխալական դառնիլ հանդէպ խեղճ ու տգէտ ժողովուրդին, որու պաշտօնը թերեւս կ'կարծեն թէ խունկ ծխել է իրենց առջև: Միւս կողմէ անհրաժեշտ է զգացնել մեր այդ միևնոյն անձերուն, որ իրենց կարծիքին ու գողտփարներուն դէմ երբ քննադատութեանց հանդիպին պէտք է տական անոնց առջև, և եթէ իրաւամբ սխալած են՝ ուղղեն իրենց սխալն, այս տեղ է ահա որ յոյց պիտի տան իրենց մեծ ոգին և ուղղախոս միաքը, մինչ ազգին դէմ քէն ընելով, ին պահելով՝ ասպարէզէ քաշուին՝ մեծ անպատուութիւն ու ստորնութիւն պիտի լինէր իրենց համար և հասարակութեան օգտին ծառայելու պարտաւորութենէն խուսափում մը:

Արդ՝ ինչպէս ըսինք՝ մեր անկեղծ կարծիքով, այս սխալ դրութեան դարմանը գտնել կ'պատկանի մեր հրապարակագրութեան, որ ճշմարտութեան կողմը միշտ հակած՝ պէտք է մատնանիշ ընէ այն ամեն սխալներն ու զեղծումներն որ կ'գործուին՝ ի վրաս ընդհանուր օգտին, որու պատրուակին տակ անձնականութեան անճաշ խնդիրներ կ'յուզուին քան իսկապէս հանրութեան օգտակար գողտփարներ և սկզբունքներ:

ՊՈՒՏ ՄԻ ԶՈՒՐ

(ՄԱՆԱՆ ՄԷ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԷ)

— ՍԱՄԱՆ՝ կաղնծիմ՝ պտիկ մի ջուր . . .

Սաստիկ ձմեռ էր, փո՛ւք, փոթորի՛կ, փողոցները մինչև իրենց բերանը լեցուած էին ձիւնով, ու գիւղացիները ստիպուած էին տանիքներէն երթեւեկել, որովհետեւ զոները վաղուց կորսուած էին ձիւնէ դէգերու տակ։

Ս. Սարգիս շատ զայրացած էր այդ տարին. երկինքը կը հեւար, կը ֆշար ու գետինը մնայլ սարսափի մէջ վտանգաւոր երեւոյթ մ'առեր էր. ամառուան ծաղկալից դաշտերը, կապոյտ սարերն ու հովիտները — ուր հոռնձքի արշալոյսներուն սղոխները խաղալ կըսէին թիթեռնիկի թևերով — հիմա կոռնային, մէկու մը ետեւն կը հայհոյէին։ Կարծես զուրաբ ամէն բան իր տեղէն խախտիլ կուզէր։

Սակայն ցորեկը զոնէ բիշ մը լոյս կար, թէ՛ն հիւանդոտ, թուրախաւոր, բայց գէթ մարդ մարդու երես կը տեսնար անով ու արհաւիրքը այնքան զագանային կերպով չէր ծպտեր։ Ա՛խ, այն ուրբաթի գիշերը որ Ս. Սարգիսի տօնական օրուան առաւօտը պիտի լուսցնէր։

* * *

— Մամա՛, կաղնծիմ՝ պտիկ մի ջուր . . .

— Քչիկ մըն ալ համբերէ, ձագուկս, շատը դնաց բիշը մնաց, հիմա կը լուսնայ, հիմա՛ կը լուսնայ . . .

Ու չէր լուսնար, որովհետեւ ձմեռուան տարի գիշերը լուսնալիք չունէր։ Փոթորիկը կը փչէր ու գիւղը վերէն վարէն ձիւնին մէջ ծածկուած՝ չունչ անգամ չէր տոներ կէս գիշերուան այս պահուն, թռնիկները վաղուց պաղեր էին, ծղրիթները վաղուց թմրած՝ կը քնանային իրենց ալ, և ոչ խիկ մատղաշ—մանկիկի անհանգիստ ճիշմը կը լուռէր։

Մեծ — մայր ու թոռնիկ Ս. Սարգիսի հինգ օրուան ծոմն էին պահեր։ Այն օրէն որ պղտիկը որբուկ մնաց և այդ դժբաղդ պառաւ, փն վերջին հարազատը, ա՛լ աշխարհ ամիտփութեցաւ երկուքին համար ալ երկու սրտերու մէջ, թոռնիկը փաթթուեցաւ Մեծ — մօրը քշանցքներուն իր ըսլոր հագիւով ու պառաւը իր ծերութեան ամբողջ զորովը, քաղցրութեամբ, բարութեամբ շաղուած իր ամբողջ կարօ-

ալ կապեց այլ մանկան հաճոյքներուն, խաղերուն ու զիրաւոյնս բնայբն, կամաւոր խաղալիքը դառնալով անոր կամքին:

Ալ մարդ չի կա՞ր տունը: Չէ, ո՞վ պիտի ըլլար, բանի մը հաւու հաւձապ, արագադի ընտանիք մը, մէյ մըն ալ տանը կատուն, ահա ամբողջ բնակչութիւնը այլ խեղճուկ հիւզակին ուր անասունէն մինչև շարժուն մարդը տեսակ մը իմացական հասկացողութիւն սկսած էր հասնիլ, մտոյթիկն ու պատալին մէջ տեսակ մը գիտակցութիւն, ճանաչողութիւն: Կատուն եթէ տունէն երկար յամեցում մ'ունենար կամ դունջը արգիլուած ամանի մը մօտեցնէր՝ թեթեւ սրամտութիւն մը կ'ունենար Մեծ — մայրը և մէկ երկու թթու խօսքեր կողզէր անոր՝ և որ կարծես իր հասկնար այլ բաներուն մարդկային նշանակութիւնը, յանցանքին գիտակցութեամբ մեղաւորի համակերպութիւնը ցոյց տալով, կիսատ վաւեր մը կուլար ու հերթաբար անկին մը կը սալարուէր կը քնանար: Մենաւորութեան մէջ քարերն ալ լեզու կեցան ու շուք առնալով կ'ըրաւրանայ բեղի հետ, և ինչ որ չարութեան, զեղաբանութեան աշխարհը կը զբաւայ պատալի մը կամ լքաւէր մանկան մը, յետին անասունները, անշունչ իրերը կը փոխարինէին զայն և դուցէ աւելի անկեղծօրէն, աւելի քաղցրօրէն:

Ս. Սարգիսի բարեկենդանը հասնելուն, Մեծ—մայրը պատմեր էր պզտիկին այլ դօրաւոր, կարիճ Սարգին պատմութիւնը, նկարագրեր էր անոր ճերմակ հրեղէն ձին ու ձիաւորին պերճ հասակը, ուր երկար նիզակը, թէ ինչպէս փոթորիկէն բռնուած շատ ճամբորդներ յանկարծ տեսնէին որ սպիտակ մօրուցով դիւցազ մը իրենց թիկն բռնած, իր նժոյգին գաւառին վրայ նստած ու փրկած էր զիրենք, թէ ի՞նչպէս շատ շատեր ալ անդարձ կորսուէր էին, որովհետեւ պահէր չէին պահէր, ծով չէին բռնէր այլ շարժուն: Ու դեռ հազար հրաշալիք, հազար հեքեաթ: Ամէն դիշեր արդէն երբոր կը պառկէին, և շատ ալ կանուխ, առջի իրիկուրէն կը փչէին իրենց ճրագը, Մեծ—մայրը ծոցն առած, թոնկանք ինչե՛ր չէր ըսեր, ի՞նչ անուշ պատմութիւններ չէր պատմեր:

Հանի ու թոռնիկ որոշեցին ամբողջ շաբթուան ծոմապահութիւնը ու կեցան ալ: Պատալին համար ասիկա առաջինը չէր, անոր համար բաւ գիտէր վերջին մէկ երկու օրուան զառնութիւնը, ծաւալին շարշարանքը ու թուրին կրակը բերնին մէջ: Բայց, վեց եօթը տարեկան մանկիկը բան չէր գիտեր բոլոր պատեցմէ, միայն իր Մեծ—մօր նկարագրած Սարգին հայրական երանութիւնը համակեր էր իր թեւ առած երեւակայութիւնը, տեսակ մը հաւատարմի բաղձանք փորձեր էր իր միամիտ հոգին ու մախ տանջանքին երբեք անդրա-

դարձած չէր։ Առաջին օրերը իրաւ որ ծոցին հացը չէր կարօացներ — արժող յաղթանակը ան էր որ հացը ծոցը պահէր ու չի փորձուէր —, բայց ջուրը շատ տանջած էր զինք, զլուխը որ բարձին գնէր, անուշ աղբիւրի վրէժը կամ գեղեցիկ առուի մը եզերքը կը տեսնէր ինքզինք, կը ծռէր խմելու, սակայն ահա ջուրը ճերմակ օձի կը փոխուէր ու կաներեւութանար կանանչ խոտերուն մէջ, անմիջապէս վերջ ետ կէլնար ու կարթննար։ Երազը կը սլատմէր Մամային՝ որ մութին մէջ փայփայելով իր երեսը՝ կը քաջալերէր զինք, հաւատացնելով թէ Ս. Սարգիս իր հետ էր, երազին մէջ զինքը կը փորձէր ու չէր թողոր որ չար սատանան խարէ զինքը։ Ու մանկիկը հեղձալ կը բնանար, բայց աչքերը գոցէր չի գոցէր, նոյն երազը, նոյն կաթնադրիւրը ու նոյն ծարաւի խռովը։ Բունը չէր դար, աչքը պատուհանին վրայ կը մնար, բայց ձիթազօծ թղթէ լուսամուտը չէր ձերմկոտան ու առաւօտը կուշանար, լեռը բռնէր չէր թողոր կըսես։ Միայն փոթորիկը կոտնար ու փութը կը ծեծէր դռները կամ անտէր պատուհանի մը փեղկերը, պատռտած թուղթի կտորները։

Ու պղտիկը կը վախնար, աչքերը խոշոր խոշոր կը բանար դուրսի սյուր անհանգստութեան տագնապով, որովհետեւ Մեծ—մայրիկը կըսէր իրեն թէ Ս. Սարգիս է որ իրենց տանիքին վրայ կը հսկէ ու կըսպառնայ անհամբերներուն որ ջուր չուզեն։

Ս. Սարգիսն ու իր խոտաւմենքը աղէկ, իր տուած բնձան ալ շատ շատ աղուոր, բայց սիրտը կայրէր, բերանը կը չորնար, շրթունքներն իրարու կը կպէին ու, ինչ բնէր, լեզուն ալ չէր դառնար. ա՛խ, եթէ Մեծ—մայրը քիչ մը բարի ըլլար ու Ս. Սարգիս ալ քիչ մը բարեսիրտ, և թող սալին որ սուկ մի ջուր բերանը առնէր, լեզուն թրջելու։

* * *

Ուրբաթի չար գիշերը, որ երկնցեր տարի էր եղեր, որ ծոյլ ու արճիժէ պիտի մը պէս ծանրացեր՝ չէր երեւար։ Այլ զիշեր հա՛ւը բուն. եղաւ ու թոռնիկին թարթիչները իրարու չի դպան, առաջին կունքը հագիւ առաւ ու արթնցաւ նորէն, կը պապակէր, կայրէր։

— Մամա՛, խուրպա՛ն, պուտ մի ջուր, կը մեռնիմ, հիմա՛ հոգիս կեցւայ . . . :

— Համբերէ՛, պղտի՛կս, համբերէ։ Ս. Սարգիս հունա՛լ դրան ետև կեցեր լուսնալուն կը հայի, հիմա ներս պիտի դայ, քիչի ա՛նուշ անուշ բաներ պիտի բերէ, շատը գնաց քիչը մնաց։

Բայց ա՛լ չէր կրնար համբերել, որովհետեւ փոսը ինկած աչքերը կը խաւարէին, պտղունցը դուրս կուգար, կասլը ներսէն կը

կարէր: Լեզուն հազիւ կը զառնար բերնին մէջ, ու պզտիկ անհան-
դիստ թաթիկները անկողինէն դուրս զուրս կը նետէր: Խաւարը
սոսկալի էր, հալը կը հեծեծէր, կաղամախներուն չոր սառեւերները
ցուրտ աղաղակ մը կը հանէին ու կարծես մեռելի հազարաւոր բե-
րաններ ակապ ակապի կը զարնէին: Երկինքը փչէր վար կուզա՛ր:

— Մամա՛, խորպա՛ն, լեզուիս վրայ թուր մի ջուր՝ կը կոզ-
կողար մանկիկը, որուն ձայնը երթալով կը նուաղէր ու դուրսի
փոթորիկէ՛ն թէ Ս. Սարգիսի վախէն գլուխը զկպի անկողնին մէջ
կը պահէր:

Մաման մտիկ չըբաւ ու ջուրին փոխարէն օրօր մը սկսաւ, այն
հի՛ն, շատ հին երգը որ ժամանակին պզտիկին հօրը պզտիկ օրօ-
րոցին վրայ ըսած էր: Ա՛լ ձայն չեղաւ, մանուկը հետզհետէ իր ան-
հանգիստ թաթիկները երկնցած տեղը թողաց, մտոցաւ ջուրը ու
հանգստացաւ: Պառաւը կերգէր տակաւին դառումած եղանակը որ
օրօրէ տւելի մահերգի մը արամուծութիւնն ունէր և այդ մահահոս
միայնութեամբը լեցուած հոգէ չորս պատերուն մէջ կը զոզկալար
ուրուային մեղեդիի մը ասպարոսութեամբ:

Աքաղաղները կը կանչէին, ժաման տախտակէ զանպակը զաղը
դիզ, զաղը դիզ արշալոյսին ազօթքը կընէր դիզին վրայ ու մեռելա-
կան դիզին քունը կը փախցնէր: Կարծես գիշերը վերջին անգամ
կը յօրանջէր ու լոյսը սանտրուիլ կըսկսէր խաւարին մէջ:

— Տէ՛ Էլիւր, պզաւտիկս, Էլիւր որ տեսնասքի Ս. Սարգիսը
ինչն է բերեր քեզի. աղու՛ր աղու՛ր չամիչներ, պտտա՛ն՝, քեզի
կարմիր ոտից է բերեր. Էլիւր, անուշիկ թոռնիկս, Էլիւր որ ժամ
երթանք . . . :

Պզտիկը չէր արթննար, քննոտե՛ր էր Մամային հետ, քննո-
տեր էր Ս. Սարգիսին ալ հետ. ի՛նչ պիտի ընէր շաքարն ու կարմիր
ոտիցը, իրեն ուզածը պուտ մի ջուր էր ու Մեծ—մայրը այնքան
քարսիրտ էր եղեր այդ գիշեր ու Ս. Սարգիս ալ այնքա՛ն անզու՛թ:

Քարսի՛րտ, հո՛, շատ շատ քարսիրտ. ի՛նչ պիտի ըլլար
Մեծ—մօրը առեկտի՛ն մնացած որբուկը. ու մայրիկը, մի՛շտ՝ որ
չիկար, ա՛լ չէր կրցեր զմանալ, եկեր ու գիշերը զաղաուկ առեր
տարեր էր զայն:

ՌՈՒՒԷԼ ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

ԼՈՅՍ, ՄԵՐՏ ԼՈՅՍ *

ԿՐՕՆԻ լաւագոյն եղրակացութիւնը, Լաշաթրի կործիրին հետեւելով, այս կրնայ ըլլալ. կրօնը մարդու կողմէ Աստուած վրնտուել է: Արդ, Աստուած բարին է, արդարն է, զեղեցիկն է, ճշմարիտն է, անեղբրական օրէնքն է որ կենդանի և անկենդան ամեն էակները կ'ընդգրկէ: Հետեւաբար ամեն կրօն որ մարդու կ'ուզէ այս աշխարհէն բարիին, արդարին, զեղեցիկին, ճշմարտին կազմակերպութեան, և մարդու ֆիզիքական և բարոյական կարողութեանց զարդացման թէ ուսուցանող և թէ գործնական կը նկատուի:

Արդի ժամանակներու մէջ ամեն սր որ զգալու, խորհելու և դատելու կարողութիւնը ունի այդ շահեկան և կարեւոր խնդիրով կ'ըրադի կամ զբաղելու պարտաւոր է: Ինչպէս ակներե կը յայտնուի նախորդ եղրակացութեան կրօնը սերտ կապակցութիւն ունի հոգեբանական կամ բնագիտական (mêlaphysique) իմաստաւորութեան հետ, և շուրջ կէս դարէ ի վեր է որ հոգեբանական իմաստաւորութիւնը շատ ծանր ակնարկութեանց հանդիպեցաւ և հարկաւորեցաւ անցնելու վտանգաւոր առդնասխներէ: Նախ Տօլստոյի և Պիլիների նիւթապաշտական դրութիւնը եկաւ ամեն բան նիւթի և սլօքի վերածելու և ունեցաւ բազմաթիւ հետեւորդներ, որոնք ուրացան արարչազորութեան սկզբունքը և բարոյական օրէնքները, նկատելով ասանք իբր պարզ ընկերական պայմաններ, մարդկային պէտքի համար հնարուած: Յետոյ երկան ելաւ Օկիւսթ Բօնօթ իրեն զրական իմաստաւորութեամբ և ունեցաւ իբրեւ աշակերտ և յաջորդ Էմիլ Լիթթէ, մեծ բառագիրը, և ուրիշներ որոնք զատապարհելու ջանացին հոգեբանական կամ բնագիտական իմաստաւորութիւնը, իբր թէ ծնունդ առած ըլլայ աստուածաբանութեան և նկատելով այդ հոգեբանական կամ բնագիտական դրութիւնը իբրեւ « իմաստաւորութիւն ազիտութեան » որուն պիտի յաղթէր իրենց զրական իմաստաւորութիւնը իբրեւ « իմաստաւորութիւն զիտութեան », իբր թէ զիտութիւնը նիւթապաշտներու և զրականներու յատուկ մենաշնորհ մը եղած ըլլար:

Միլթէ մեր մէջ ալ Մերոտի վրայ անուն զրբոյկին հեղինակը այս փորձը չհամարձակեցա՞ւ փորձելու, բայց այս տարրերութեամբ որ մինչև Երոսպայի մէջ Պիլիներ, Լանկէ, Օկիւսթ Բօնօթ, Էմիլ

* Տե՛ս րիշ 6, երես 265:

Լիթրէ, Լէրնէսթ Բընան և Բիպօ Հոգեբանական կամ բնագանցական իմաստասիրութիւնը « տեսլականի բանաստեղծութիւնը » կամ « արուեստական գործ մը » հսկակելով կործանելու կ'աշխատէին, մեր մէջ Մեքստի վրայի հեղինակը հոգեբանական կամ բնագանցական իմաստասիրութեան գրութիւնը կործանելու կը նկրտէր, իմաստասիրութիւն մը որ մեր մէջ գոյութիւն չունէր, մինչդեռ մեր սերունդը վաճառականներէ, եսեաններէ և պարզ արհեստագործներէ բաղկացած էր և չէր կարող ըմբռնել ոչ կրօնի աննիւթական շահերը և ոչ իսկ կրօնաւորին նիւթական շահերը: Հետևաբար նոյն իսկ իր տեսակէտով Մեքստի վրայի հեղինակը տարաձամ և անօգուտ գործով մը կ'զրադէր:

Բարեկամ ընթերցողը թող հաճի միզ ներել, եթէ այս շահեկան խնդրի գալով երկարօրէն խօսելու կը պարտաւորինք: Հոգեբանական կամ բնագանցական իմաստասիրութեան խնդիրը պարզապէս կրօնի խնդիրներ բացատրող իմաստասիրութեան խնդիրն է: Հոգեբանական կամ բնագանցական իմաստասիրութիւնը « տեսլականին բանաստեղծութիւնն » է արդեօք, երա՞զ մ'է որ իրական կամ ճշմարիտ բլլալէ պէտքը չունի, բաւական է որ գեղեցիկ, հաճելի և սիրելի բլլայ: Արդեօք շատը շատը « տեսլական կամ գաղափարային գիտութիւն » մը չէ՞ ամբողջովին պարզ տեսիլներով կազմուած, ինչպէս ըսած է միծ քիմիսպէս մը Պ. Պերթըլօ, կամ թէ՛ ընդհատապէս այդ իմաստասիրութիւնը մինչև ո՞ր աստիճան տիեզերական իրականութեան այլ և այլ ներկայացումներու մեթօտանքը ուսումնասիրութիւնը և խիստ քննադատութիւնն է ստուգութեանց, անստուգութեանց, հաւանականութեանց որ այս ներկայացումներ մեզի կ'ընծայեն, ինչպէս հարցուցած է ժամանակակից մեծ իմաստասէր մը Պ. Ալֆրէա Գույիէ:

Արուեստը և տեսլականը հոգեբանական իմաստասիրութեան վրայ աստիճան մը ազդեցութիւն ունեցած են, բայց միթէ ներելի՞ է այդ իմաստասիրութիւնը լոկ արուեստական կամ գաղափարական նկատել: Ո՞վ կրնայ ուրանալ որ տիեզերքը կայ և թէ տիեզերքի արտաքին երևոյթները կը ներգործեն մարդկային մտքի վրայ: Միտքը սերտ կապակցութիւն ունի և կը գործէ զգացողութեան և կամքի հետ: — « Գեղադիտական (Esthétique) և բարոյական զգացումներ կան, կ'ըսէ Պ. Ալֆրէա Գույիէ, որոնք, մարդու սրտին պատասխանը կը ներկայացնեն տիեզերքին: Կամքեր կան, գործեր կան տիեզերականին հանդէպ, որոնք յատկապէս բարձրագոյն բարոյականութիւնը կը կազմեն: Նոյն իսկ երկակայութիւնը կ'ընդլիմագործէ կրօնական նշաններու ըմբռնումովը: Հոգեբանական կամ մէ-

Թափիզիքական իմաստասիրութիւնը մարդկային խղճին այն ամեն հակադրեցութիւնները ուսումնասիրելու և գնահատելու պարտաւոր է ամբողջ իրականութեան առջև, ոչ թէ տնտեսի հոգեբանական նկատարարը ընկելու, այլ սրանից համար թէ տառնց մէջ ի՞նչ ցնորային փոփոխութիւն և ինչն էր պարունակին հասկանալի ու ճշմարիտ բնութիւնը պայմանաւ: Ուստի հինօրեայ բնադանցական իմաստասիրութեան ուղղած այս փառասեր հարցումին տեղ թէ «ի՞նչ է տիեզերքը», մենք կ'ընենք այն անուղղակի և տեղի համեստ հարցումը, «Մարդկային խիղճը ի՞նչպէս կ'զգայ, կը խորհի և կ'ուզէ տիեզերքը: Ի՞նչ է երբեք ամբողջութեան ըմբռնումներու մէջ ամենէն համաձայնը խորհրդածութեան և մեր արդի փորձառութեան ամբողջութեանը հետ»: Բնադանցական իմաստասիրութիւնը կը փնտռէ խղճի ամենակատարեալ համաձայնութիւնը տիեզերական իրականութեան հետ: Այս իմաստասիրութեան տեսակէտը մասնաւոր չէ ուրեմն, այլ ամբողջական. իմաստասերէն «մասնադիտութիւնը» տիեզերականին սրնումն է:

Հետևաբար իրականութեան և հաստատ իրականութեան ամեն ինչ մերձակայ տեսակէտը այդ իմաստասիրութեան տեսակէտն է, ըստ որում երկու եղանակացութիւն կը փնտռէ, խիղճ և բնութիւն, իրենց փոխադարձ ներգործութեան մէջ, այդ ալ հասկանալի բնութիւնը պայմանաւ, որպէս զի կարգաւոր շուտաւանդու, իրերու խիղճութեան մէջ, մինչդեռ նիւթապաշտական կամ դրական իմաստասիրութիւնը բնահակառակն երեւոյթներու խիղճութիւնը չփնտռեր, այլ միայն անոնց օրէնքները, առանց նկատողութեան առնելու գոյութեան զգացումը, մարդու ապրելու, զգալու, բաղձալու, գործելու կարողութիւնները: «Երևոյթները կը կարգադրէ միջոցի և ժամանակի մէջ. կը հաշուէ, կը կշռէ և կ'օժնուանէ անոնք և երբէք անոնք չգնենք իրենց խիղճութեան մէջ, ըստ որում իր մեթոսը բոլորովին արտաքին է»:

Բայց նիւթապաշտութիւնը և դրականութիւնը ամեն վերացական բան այսպէս կամ դատապարտելու համար՝ յանուն դիտութեան կը խօսի, մինչդեռ այդ դիտութիւնը պարզապէս երեւոյթներու բնթացքը նշանակելէ կը բաղկանայ: Հերթերտ Սթենսերի, բաժին պէս, դիտութիւնը նշանակելու կամ նշանակելու շարք մ'ի կարգադրուած համաչափութեամբ իրերու թափուն շարքին հետ. դրահաշիւ մ'է:

Նիւթապաշտները և դրականները երբ յանուն քի խտութեան հոգեբանական կամ բնադանցական իմաստասիրութեան ան դրութիւնը ձրեւու կ'ելլեն ենթադրելով որ այդ իմաստասիրութեան հետ կրօնի

սկզբունքն ալ կը ջրեն՝ իրենք ալ տեսակ մը գիտութեան մոլեռանդ-
ները կը դառնան, գիտական մոլեռանդութիւն մը որ ոչ նուազ փե-
սաբեր պիտի ըլլայ կրօնական մոլեռանդութենէ, և ընդհանրապէս
բառերը կ'առնեն իրերու և պարբերութիւնները գիտութեան տեղ:
Յանուն գիտութեան կը խօսին, բայց ո՞ր գիտութեան: Ինչպէս
յայտնի է ձեռնհաս անձերու, այն մարդկային ծանօթութիւնները ու-
րոնք անցած են սխաբեմարիք բովանդակեալ բնութիւններէ և որոնք
մասնաւոր ուսումնասիրութեան առարկաները եղած են, գիտութիւն
կ'անուանին: Ասոր կը մերաբերին ստոյգ գիտաբիւշակները, ինչպէս
են մաթեմատիքական գիտութիւնները, քարոյսական և քաղաքական
գիտաբիւշակները, պատմական գիտաբիւշակները, ֆիզիքական կամ
բնական գիտաբիւշակները, մերաֆիզիք կամ բնագիտական գիտու-
բիւշակները են: Եւ միթէ այս ամեն մասնաւոր և յարաբերական
գիտութիւնները իրենց ճիւղերովը կարող են բացատրելու մեր խ-
կութիւնը և զոհոնախկութիւն տալ մեր խիզճին հրէ տիեզերքի
նկատմամբ մեծ բանասէրին հետ կը հարցնէ. « Ի՞նչ է այդ մեծ
պատկերը որ իմ մէջս կը պատկերանայ և որուն մէջ ինքզինքս
վարձեալ կը գտնեմ, մաքառելով, տառապելով, իրեմք մայելելով,
պահ մըն ալ յաղթող, թէև ապահով ըլլամ որ վերջապէս պիտի
յաղթուիմ: Ինչո՞ւ արդեօք աւելի այս կայ քան թէ այն, ինչո՞ւ ա-
ւելի ցաւ կայ քան թէ հաճոյք, աւելի հաճոյք քան թէ ցաւ, բան
մը քան թէ ոչինչ: — Միտքը իրեն բնական պէտքերը ունի, օրինաւոր
կամ ասօրէն, պէտք է բնուել անոնք. կազմակերպիչ հարկերը ունի
որոնց արժէքը որոնելու է. իրեն ծննդական ցնորքը ունի որոնց ու-
նայնութիւնը ցոյց տալու է: Բնական կարգին մէջ, խնդիրները (proble-
me) միայն մասնաւոր եղելութիւններէ կ'երկն և աւելի կամ նուազ
պատահական են. ուղեղային գործողութեան մէջ պէտքը չկայ հար-
ցնելու եթէ մոլորակները մարդարնակ են. շատ մարդեր երբեք
զբաղած չեն զիսնալու համար թէ Ուրանոսի կամ Պիտիդոնի ¹ մէջ
ի՞նչ կ'անցնի կը դառնայ, բայց ամեն մարդկային ուղեղ կը հարցնէ
ինքզինքին եթէ այս տեսանելի բնութիւնը ինքզինքին կը բաւէ՞ թէ
ոչ, եթէ կամ վերջին սկզբունքը մը որմէ ամեն բան կը ծագի, եթէ
այս սկզբունքը հա՞րկ է ըմբռնել նիւթի տիպարին կամ խիղճի ախ-
պարին վրայ, կամ եթէ բացարձակապէս անորոշելի՞ նկատելու է
այն, եթէ աշխարհն միջոցի մէջ սահման ունի՞ կամ չունի, եթէ
սկիզբ մը ունեցա՞ծ է կամ ոչ, եթէ սկզբնաւորութեան կամ վերջա-
ւորութեան տեսիլները նոյն իսկ ամբողջին կիրառումին մէջ իրենց

¹ Երկու մեծ մոլորակներ են:

նշանակութիւնը չեն կորսնցուներ, եթէ աշխարհէ մէջ պէտքէ զատ բան մը կամ տիեզերական ազդեցութեան համար տեղ մը չկա՞յ, եթէ աշխարհս ընդունա՞լ է յառաջդիմութեան, կամ եթէ իրսիօնի¹ անխի՛ն նման յաւիտեանապէս ինքզինքին վրա՞յ. կը զստնայ, ո՞րն է մեզի նկատմամբ մեր ճշմարիտ ընութիւնը, մեր ծագումը, մեր ճակատադիրը, եթէ մեր բարոյութիւնը պարզապէս մարդկային կամ ընկերային օրէնք մ'է, կամ թէ ամբողջ բնութեան խորին մէկ փափաքին կը համապատասխանէ, եթէ տիեզերական յուզումը և բոլորքը միտք մը և նպատակ մը ունի, եթէ նոյն իսկ տիեզերքը բարի է, չար է կամ անտարբեր է այն անցատոր երեւոյթներու որ բարի կամ չար կ'անուանենք և որոնք, ներքին աշխարհերու պարզ սարսուռներ են անկարող արդիւնելու օվկիանոսին յալալեանական անովշտութիւնը (impassibilité): Հոյ. բանականութեան պէտքեր կան, որոնք պատահական չեն, այլ իսկական, չես կրնար այլ ևս ամբաստանել մեր ուղեղը անորոշ հեռաբրբրութեամբ մը, ըստ որում հեռաբրբրութիւն մ'է որ իր կազմակերպութիւնը իրեն ստիպած է ունենալու, կազմակերպութիւն մը որ ստիպու առ տակաւ ձեռկեր պուած է ամբողջ աշխարհէ: Այլ խնդիրները տիեզերքն է որ ինքզինքին կ'ուզէ մարդուս միջոցաւ. մեր մէջ և մեզմով իր խիղճը կ'ուզէ բննել:»

(Հարութեան)

ԳԵՈՐԻ ՊՈՒՊԼԻ

ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԿԱԿ, ԿԵԿ ԵՒ ՄԻ մասնիկները. — ՅԱԹԵԼ, ՅՈՅՆԼ, ԵՒ ՄԱՆՏՐ, ԾԱՆՏՐ բառերը:

ԻԻԶԱՆԴԻՈՆԻ փետրվար 4-ը 1634-ը թուին մէջ Պր. Դ. Խաչկունց կրկնած էր ժամանակաւ Բիւրակնի մէջ յայտնած իր կարծիքը ոսմիական կրակ և կէկ մասնիկներու մասին որոնց համար Ամս. Հանդէսին հրատարակած Արաբկերի գաւառաբարբառին մէջ ըստիւր է թէ մութ են ծագումով: Պր. Դ. Խաչկունց լոբբերէնի նուագական ճիւղ և ճիւղ մասնիկներուն հայացած ձեւերը կը հա-

¹ Ըստ փիլոսոփայութեան Արամազդ դատապարտած էր իրսիօնը Ժիւնոնի սիրամարտած ըլլալուն՝ որպէս զի անիւն մը վրայ կապուած ամենաստատիկ արագութեամբ դառնայ:

մարի մեր կրակ և կեկը: Թէն ճրփ և ճիփ ին կրակ և կեկ ճայ-
նաշըջումը լեզուարանօրէն կրնայ ապացուցուիլ, բայց ես կը կար-
ծեմ թէ հարկ չկայ թրքերէնի գեմել այդ մասնիկներուն ծագումը
բացատրելու համար, զի կրակ յաջանապէս կազմուած է հայերէնի
իկ-ակ, ուկ-ակ կամ ակ-ակ մասնիկներուն միաւորումովը
սրնոց աստջիններուն կը միայն մնացեր է՝ բառամիջի վանկերուն
անշեշտութեան պատճառաւ ճայնաւորը սղուած լլլալով ինչ որ հայ
բարբառներու յատուկ ծանօթ լեզուական երևոյթ մըն է: Իսկ կեկ
որ աւելի գործածականն է, կրնայ կրակ ին եղանակաւորումն լլլալ
եթէ աւելի հաւանականօրէն ինք ես կազմուած չէ իկ-եակ, ուկ-
եակ կամ ակ-եակ մասնիկներով, զոր օրինակ՝ բիշ-բշիկ կամ
բիշուկ-բիշիկ (==բիշ-ուկ-հակ), կլար-կլորիկ կամ կլորակ-կլոր-
կեկ (==կլոր-ակ-հակ) են: Կրակ և կեկի կազմութեան մասին
մեր այս կարծիքը անով ևս կապացուցուի որ կ'ով վերջացող բառե-
րու վրայ ներդաշնակութեան համար միայն ուկի մը յաւելումը
բաւական եղեր է կրակ ին գաղափարը տալու համար փոխանակ
մասնիկը ակ ով մը ևս կրկնուելու, այսպէս՝ չըսուիր ճերմակկեկ,
բարակկեկ, այլ ճերմկուկ, բարակուկ են:

Նկատելի է նաև թէ ճիփ և ճրփ նշանակութեամբ ալ մեծա-
պէս կը տարբերին կրակ և կեկէն զի աստջինները պարզապէս
նուազական են և գոյականներու հետ կը գործածուին, զոր օրինակ
պաղչէճիք, արբաճք, թէքնէճիք են. մինչդեռ վերջինները միայն
ոճականներու և յիշեցոյցներու յատուկ են և անոնց աստիճանը
կ'նկատակաւորեն երբեմն սասակացնելով, երբեմն մեղմացնելով,
կրբեմն ալ գրեթէ նոյնը պահելով: Կրակ և կեկ աւելի իրաւամբ կը
համապատասխանեն թրքերէնի ճէ և ճա մասնիկներուն, զի զոր
օրինակ՝ երիփնճէ լոգսրն, լոգնա ւէսիւն են. կը թարգմանուին
կանուխիկ ելայ, շատիկ, կերայ են. այսպէս նաև, աղլորճա =
կանուխիկ ելայ, շատիկ, կերայ են, ուճա լոգնա = աճսիկ, եյիճէ
ժանրիկ, գալլոնճա = հաս, կերեմ միայն ճէփ և ճրփ ձեւ
= աղէկուկ են: Այս ճա և ճէ, որ օրինակ՝ մեծիակ = պէ-
կանէ երբոր բառը իմ վերջացած է, և որ պարտիկ = կիլի-
յիւճէփ, մանրիկ = ումաճրփ, պղպիկ և քառալերջի քա-
ճէփ, բայց այս բառերուն մէջ յայտնի կերելի թէ, իւրիճէ, ո-
ւրն է որ տեղափոխուած է և փոխանակ ըսուելու պէտք, և եմն սա
ժափնա են. ըսուել է պէօյիւճէփ, ումաճրփ են: Այս պէ-
շափը կրնայ հաւանականօրէն ստուգ լլլալ թէ կրակ և կեկ պ-
մուած են թերիս հետեւութեամբ թրքերէնի համանիշ ճէ և ճա ին,
բայց երբէք նուազական ճիփ և ճրփ ին ճայնաշըջուածը չեն կ'
անոնց չեն համապատասխաներ:

Տեղն է յիշել նաև ժողովրդական ուրիշ կրակ մասնիկ մըն ալ որ ցուցական զերանուններու վրայ կերեկի, զոր օրինակ՝ աւնիկակ, աւնիկակ, սըռիկակ ևն. ձեեր՝ որոնք կարծեմ՝ Ակնայ բարբառին յատուկ են մինչդեռ Պօլսոյ բարբառին մէջ անոնց վերջին կ'երը ինկած են և կը հնչուին, ինչպէ՛ս յայտնի է, առիկա, ասիկա, սը-
ւիկա, և այս ձեերով գրականութեան ալ անցած են։ Այս կրակ ին
ալ ծաղումը արդեօք մի և նոյնը չէ՞ և ս'ր առաիճան հին է, փափա-
քելի էր այս մասին ձեռնհասներու կարծիքն իմանալ։

Այս կրակ և կեկ մասնիկներուն նման կրեմն ուրիշ մասնիկներու
կամ ձեերու մասին ալ կոտկածուած է թէ թրքերէնէ առնուած են, օ-
րինակի համար՝ այս կարգէն կարձէ յիշատակել հարցական լի մաս-
նիկը որ ա'յնքան նման է թրքերէնի հարցական լի ին, զոր օր. « եզ-
բայրս եկա՞ւ մի—գարտաշըմ կէլտի մի » ևն.։ Ծառեր գրականու-
թեան մէջ կզգուշանան գործածելէ այս մասնիկը իբրեւ ոչ հայացի, սո-
կայն լի թրքերէնէ առնուած չի կրնար բլլալ զի արդէն խի գոյութիւն
ունի մեր լեզուին մէջ լիքի ձեով որ յայտնի է թէ կազմուած է լի և
րէ ու, ու չէ՞ մի որ լիքի են ալ հարցական իմաստ կուտայ խօսքին,
զոր օրինակ՝ « Այդան հեշտ է՞ միթէ կեանքը — կեանքը այդքան
հեշտ է՞ մի » ևն.։ Ուրեմն առանց անպատեհութեան հարցական
նախադասութիւններու մէջ կրնանք գործածել լիին որ խօսքին հար-
ցական իմաստը կը շեշտէ առանց նոյն խի պարզիկի գործածու-
թեան, ինչ որ շատ անգամ մոռացմամբ զանց կ'անուի, և առաջը
կ'առնէ երկրորդութիւններու։ Ես միշտ իմ գրութիւններուս մէջ իմաս-
տի պայծառութեան և ազգութեան համար վարանած չեմ գործա-
ծելու լիին ուր որ պէտք է, — ինչպէս նաև ստահմանական ներկայի
կորը հոգ չէ թէ այս վերջինը ուսուցիչ թրքերէնէ առնուած բլլայ
— ։ Գրուածքի մը մէջ իմաստին պայծառութիւնը ա'յնպիսի անհրա-
ձեշտ պահանջ մըն է զոր չենք կրնար անտեսել առաւել կամ նուազ
փոքուն նկատումներով։ Կենդանի լեզուն բանի որ այս ու այն մաս-
նիկը իր մէջ առեր է, հոգ չէ թէ ինքնայատուկ բլլայ առ կամ փո-
խառութիւն, ըսել է թէ անհրաժեշտ պէտք մ'ը սննդիկ է, շատ ա-
նիմաստ է զրական լեզուին անհաշտ գիրքը հանդէպ լեզուին այդ
կարգի տարրերուն։

Թէ այս հարցական լիին վերաբերութիւն ունի՞ բացատարան
լի մասնիկին հետ, (զոր օրինակ՝ մի՛ մոռնար, մի՛ գուցէ ևն.) ըստ
խաղաղօրէն կրկնուող ալ միևնոյնն են և բացատարանն է որ
իմաստի ևղանակաւորում մը կրկնով հարցականի նշանակութիւն
ստացեր է ինչպէս կը հասկցուի զոր օրինակ՝ սա բաղդատութեան,
գրաբար՝ « միթէ՞ ևս իցեմ — աշխարհաբար՝ « չբլլայ թէ ևս բլլամ »

կամ արդեօք ես եմ մի»։ Զարմանալի է դիտել որ թրքերէնի մէջ ալ ընդ ինչպէս հարցականի մասնիկ է նոյնպէս բացասականի ալ մասնիկ է ընդ կամ ընդ ձեռով, զոր օրինակ կէշ=եկա՛ւ, կէշմէ=մի՛ գար, գաշտըմ=փախայ, գաշմաւտըմ=չփախայ են ։ Հայերէնի և թրքերէնի մէջ կատարելապէս իրարու համանիշ այս ընդ երսն մէջ աղերս մը կա՞յ արդեօք . . . : Ստոյգ է որ հայերէնի մէջ դուրան-եան տարրերու ալ գոյութիւնը այսօր շատերէ ընդունուած է և այսպիսի նմանութիւններ պէտք է որ լրջօրէն մտածել տան մեզի, բայց զեւ այս ուղղութեամբ եղած քննութիւնները շատ սակաւաթիւ են ։ Պր. Դ. Խաչկոնց բանի մը օրինակներու վրայ հիմնուելով՝ կը հաստատէ թէ հայերէն լեզուն բերականութեամբ երեք չորրորդ արիական և մէկ չորրորդ ուրալ—ալթայեան կամ աուրասիական է (Տե՛ս Լնդ. Օրացայց Աղլ. Հիւանդանոցի 1902 և 202), բայց կարծեմ թէ բերականութեան մասին այս վճիռը դեռ կանխահայտ է, մինչդեռ բառերու մասին կրնանք բիշ մը աւելի առաջ երթալ։ Պր. Գր. Շահինեան ասկէ առաջ հայերէն և թրքերէն բանի մը բառերու համեմատութիւնն ըրած էր յաջողապէս (Տե՛ս Բիւրակն 1900 թիւ 23 և 340) և դեռ ուրիշ շատ բառեր ու ձևեր կան որոնք կրնան նիւթ հայթայթել ուշադրաւ և արդիւնաւոր քննութիւններու ։

Վերը Արարիկերի Գաւառաբարբառը յիշեցնիք ու կուզենք այս պատահութիւնով բանի մը գիտողութիւններ ընել նոյն բարբառին յատուկ բանի մը բառերու վրայ ։ Նոյն գաւառաբարբառին ուսումնասիրողը Արարիկերի յատուկ ցարքէ և ցրցնիչ բառերը կը համարի թէ ծնագէշ և ծնանիշ են ձայնաշարձուած են (Լնդ. Ամսօրեայ 1901 թիւ 10—11 և 338)։ Այդ երկու ձևերը յատուկ են շատ մը գաւառներու ինչպէս նաեւ Եւդոկիայ բարբառին, նոյն խի ցարքէ զրականութեան ալ անցած է, բայց ըստ իս ցարքէ յայնապէս ծանօթ ցայցէշն է (Տե՛ս Եւդոկիայ գաւառաբարբառը և 60, 1899 Վիեննա)։ զի ինչպէս ջուրը կը ցալա՛ւ՝ լոյսն ալ կը ցալա՛ւ՝ ինչ որ անսովոր փոխաբերութիւն մը չէ։ Յայցէշ ին ուրիշ մէկ ծագողական զարծածութիւնն ալ կայ, այն է ցաւսիւ (—ցայա—ուր—իւ), զոր սմանք ցարիւ ին պէս թ ով կուղապրեն՝ ցարիւ։ Արդէն ծնագէշ ին ցարքէ ի զանաւն ալ լեզուաբանօրէն դժուար կը բացատրուի։

Գալով միւս ցրցնիւ ի բառին, ուրիշ բարբառներու յատուկ ցկնիւ կամ ցկնիւն է սա որուն մէջի կ կամ նկը նուազած է

յի, ձայնաշրջում՝ մը՝ որուն օրինակները ունինք զաւառաբարբառ-
ներու մէջ, ինչպէս՝ անկանիւ—ընկնիւ—ընկիւ—իյնալ, մկրատ—մըյ-
րաճ են։ Ըստ իս՝ այս բառը պէտք է ուղղադրել ձգնիլ և ոտու-
գաբանել ձագ բառով (Տե՛ս Եւգոկիոյ զաւառաբարբառը էջ 39 և
Բիւրակն 1898, էջ 746)։ Այս պարագային մէջ ձգնիլ կազմու-
թեամբ ձիշտ նոյնը կըլլայ ինչ որ է թրքերէնի հոմանիշ եւալրու-
շաւնալը։ Նկատելով ժանաւանդ թէ ցըյնիլ միայն կենդանիներու
համար կը գործածուի, աւելի ճշմարտանման կը դառնայ մեր այս
կարծիքը ինչպէս որ թրքերէնի եւալրուշաւնալն ալ կենդանիներու
յատուկ է։ Ասկէ զատ շատ տեղեր, ինչպէս Եւգոկիոյ բարբառին
մէջ ցնկնիլ էն անկախ գոյութիւն ունի նաեւ ծնանիլ բառը,
յայտնի կ'երևի ուրիշն թէ ցըյնիլ և ծնանիլ ինչ աղաւաղեալը չէ։

Այս տեղ հետաքրքրական է քննել նաեւ ձգել բառին յարաբե-
րութիւնը այս ցըյնիլ (=ձգնիլ) ինչ հետ։ Ինչպէս յայտնի է՝ գրա-
բարի մէջ ձգել կը նշանակէ «լարել, բաշել» և արմատն է ձիգ,
մինչդեռ նոյն բառը արդի հայերէնի մէջ ընդհանրացած ուրիշ նշա-
նակութիւն մըն ալ ունի, այն է՝ «թող տալ, նետել» (զոր օրինակ՝
օձիքս ձգէ՛, վար ձգեցէք)։ Արդ ձգել բառն իր այս վերջին նոր ի-
մաստով չի կրնա՞ր ըլլալ որ կազմուած ըլլայ ձագ տրամաւով (ո՛չ
թէ ձիգ) և նախնաբար անձուկ իմաստով նշանակած ըլլայ «ձագ
բերել, ծնանիլ» և փոխաբերաբար «մարմնէ մը բանի մը բաժնուիլ,
իյնալը» որ միեւնոյնն է «նետել, թող տալ» ի զաղափարին հետ։
Արդէն ձգել ինչ անձուկ իմաստով ծնանիլ նշանակութիւնը ցարկ
անուովոր չէ զաւառաբարբառներու մէջ, զոր օրինակ՝ կըսեն «շան
ձգած—շան զաւակ, շանորդի», զարձեալ՝ Տղաձգաւն (=տղայ
բերող կին) բառին մէջ ալ «ձգան» (=ձգալ=ծնանոյ) միեւնոյն նշա-
նակութիւնը կուտայ։ Այս պարագային մէջ կրնանք ընդունիլ թէ
ցնկնիլն ալ ձգել ինչ մէկ եղանակաւորումն է անձուկ կերպով
միայն «եւալրուշաւնալ» իմաստին յատկացուած, մինչդեռ ձգելը
իր փոխաբերական նշանակութեամբ կենդանի իմացած է։

«Արաբկերի զաւառաբարբառ» ինչ յարգելի հեղինակը կըսէ նաեւ
թէ սանր, մանր, ծանր, և մանրիկ բառերուն վերջին նր
խումբը Տ ի միջամտութեամբ նսր եղած և առաջ եկած են նոյն
բարբառին յատուկ սանսր, մանսր, ծանսր և մանսրսիկ ձե-
ւերը (անդ էջ 340)։ Ինչպէս ուրիշ աղթիւ ալ զրոյց եմ (Ծրագիկ
1899 թիւ 21) ըստ իս շատ մը զաւառներու յատուկ մանսր,
ծանսր ձևերը աւելի հին են քան դասական մանր, ծանր ձե-
ւերը և այս մասին մեզի համեմատութեան եղբ մը կրն՞ծայէ զաղա-
կան սանսրը որուն սանր ձևը արդէն գոյութիւն չունի։ Թեև

մասնաւորապէս յնանոր ձեռք աւելի ճշտիւ կը համապատասխանէ
բոլոր լեզուներու, զոր օրինակ՝ լատ. minor, ֆր. mineur են. ձեռ-
քուն ու յնանորը անհատկանքի կը մնայ, բայց ամէն պարագայի
մէջ հաւանական կը թուի թէ նոր ժամանակներու մէջ նոր խումբը
ո՛չ թէ Տ ու մը աճեր է առաջ բերելու համար յնանոր, ծանցոր զա-
ւառական ձեռքը, այլ թէ նոր խումբին Տը ինկեր է քանի մը զա-
ւառական բառերու մէջէն նախամատենագրական ժամանակներու մէջ:
Ասի կապացուցանէ նաև յունարէնէ փոխ առնուած «մանրագոր»
(=ֆր. mandragore) բառը որ պարտ էր «մանարագոր» ձեռն ու-
նենալ եթէ ասոր ալ Տը ինկած չըլլար (Հմմտ. Հիւլլման և Պրո-
քիլմանի Ուսումնասիրութիւնը Հայերէնի փոխառեալ բառից. էջ 82):

ՅՈՒՂ. ԳՍԶԱՆՃԵԱՆ

Ի Ն Զ ՈՒ Ի

Ա Ե Տ

Ա. Որ. Մ.

Ք Ե Ն Է հեռու կը քառամի իմ հոգին,
Բու տեսիլ ինձի ինչպէս արեւն ծաղկին,
Ամեն վայրկեան իմ սիրտս ըզնեզ կը կոչէ,
Բեկե հեռու աշխարհ ինձի ոչինչ է:

Սակայն ինչո՞ւ, երբոր իմ հետս ես իմ տղ,
Երբ խեղաչեղ կընես զիս քիւր զգուանօղ,
Երանութեան այդ պահերուն մեջ անգին,
Ինչո՞ւ քախիծ մը կը ղրկէ զիս կրկին:

3/15 Մարտ 1902

Գարանի ինտ

Մ Ե Վ Պ Ա Յ Բ Ա Բ Ը

Ա

Ա. Ո. Ա. Ի Օ Տ է. Բնութեան զարթնումը շեղ,
Խոնջ իրերուն վերածնումը ամեն տեղ,
Յաղրապօսն կեանքն է. վերն արփին կը շողայ,
Լոյս ժրպիտներ ցանցընելով երկրի վրայ:

Դաշտին տամուկ մարմանդին վրայ աղարծի,
Ուր արդէն հօտն ոչխարներուն լուռ կարծի,
Հող մարեւին չինջ ցօղին հեա՝ սիրաւանդ
Համարյալ մը կողջունէ հողն արգաւանդ.

Ու կոչնակի մը դաշն հնչիւնն ալ հեռուն,
Խառնուելով բնութեան կեանքոտ ձայներուն,
Մանկան մը ծնունդը կաւեալ աշխարհին,
Պերն յաշրանակը կեանքին . . .

Բ

Իրիկուն է, բնութեան անդորրը խորին,
Մեծ լռութիւնն է յաջորդած ժրխորին.
Տիեզերքին հսկայ ձանձրոյթն է մաշող,
Խաւարին խոր տիրապետումն առնն կողմ.

Յօնքերու խիստ կամարին տակ, գոյգ վրձին,
Խոնջէնքին դէմ աչներն ի գաւր կը մրցին.
Իրիկուն է. արհաւիրտ ժամը մահուան,
Լսյալ ցոյքեր՝ անցնելու մօտ՝ կը հեռան.

Այլ կոչնակին տրխաւր նըւագն հեռաւոր,
Հառաչքին պէս եղնիկի մը վիրաւոր.
Ծերունիին մահը կողրայ վշտագին,
Լուռ դալկացումը կեանքին . . .

Կ. Պօլին

ԳԱՐԲԻԷԼ ԽԱՆՃԵԱՆ

Ի Ն ՉՈՂԻ ՀԱՄԱՐ ԿՈՒԼԱՅ ՄԱՐԴ

(ԱՐՅՈՒՆՔԻ ՀՈԳՆԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ)

ՄԱՐԴ. կուլայ բաղձաթիւ տառնաներով սրտնը աչքառու
զանազանութիւն մը ունին. յանդիմանութիւն կրող մանուկ մը կու
լայ. երկար կամ յաւիտենական բաժանման մը ժառանգով կու
լանը, բայց կուլանը նաեւ սրտխութիւնէ. Թատրոնին մէջ կուլանը
կարգ մը խանդաղատիչ տեսարաններու առջև սրտնը ոչինչ ունին
ցաւալի, ինչպէս նա « Երախաղիտութեան » սրտառու տեսարաններ.
— Կուլանը զթաթնէ շարժած, կուլանը զայրոյթէ զրդուած, կու
լանը կատաղութենէ զրդուած. Կուլանը յսկումն ու սիրտով ու կուլանը
նաեւ անդղայ ու անկարեկիր սիրտով. —

Արդեօք հասարակաց բան մը կա՞յ այս ամէն տարազաններուն

մէջ: Կամ, եթէ անկարելի է միակ պատճառի մը վերագրել զա-
նոնք, կարող ենք դոնէ երկու կամ երեք շատ որոշ պատճառներու
վերածել, ինչ որ մեծապէս պիտի լուսաբանէր խնդիրը:

Ա

Ամենէն առաջ ըսենք որ միակ պատճառի մը վերածումը գործ-
նական չերկիր մեզի: Չենք կարծեր որ բարայական միակ պատ-
ճառ մը, որոշ յուզում մը ըլլայ՝ որ ամեն պարագաներու մէջ
արցունք բերէ մեր աչքերէն: Ասիկէ զատ մեզի այնպէս կ'թափ թէ
այս «միութեան պէտքը» որ աշխարհի բնական է մեզի համար, միշտ
լաւ ներշնչող մը չէ: Բաւականանա՞նք ուրեմն զանազանել բանի մը
տեսակ արցունքներ, առանց բացարձակօրէն ուղեկու միակ բանա-
ձեւի մը մէջ ամփոփել զանոնք:

Երեք տեսակ արցունքներ պիտի զանազանենք. զուտ մեքենա-
կան արցունքներ, բոլորովին ակամայ արցունքներ, կէս — կամայա-
կան արցունքներ:

Ամենէն առաջ պէտք է նշանակենք թէ լալու կերպ մը կայ որ
զուտ մարմնական կամ մեքենական է. սալպ կուլանք առանց որ
և է յուզման մը՝ որ յարաբերութիւն ունենայ զեղծային բնախօսու-
թեան այս երևոյթին հետ. օրինակի համար յօրանջումը լաց կ'ըրերէ,
սաստիկ հազ մը լաց կ'ըրերէ, գրեթէ միշտ խնդալեւ մարտիչ շարժ-
չափ խնդալով կ'վերջանայ. սիրախառնուքի ոստիկանքը արցունքով
կը լեցնէ աչքերնիս, և պէտք չէ մոռնալ սոսիի հնաւանդ պարագան:
— Ահա բաւական երկար շարք մը զուտ մեքենական արցունքներու:

Անօգուտ չէ բանի մը բառով յիշեցնել այս արցունքներուն մե-
քենականութիւնը որ նոյնը կ'առնայ նաև յուզումէ առաջ եկած ար-
ցունքներուն համար: — Արդ, այս երևոյթին բնախօսական բացա-
արութիւնը շատ պարզ է, գիտենք թէ արցունքը կանոնաւոր, հաս-
տատուն անջատահիւթ մըն է (sécrétion), որ ստեղծուած է տեսու-
թեան գործարանը պաշտպանելու, ուրեմն արցունքը ուրիշ բան չէ
եթէ ոչ անջատահիւթի չափազանցութիւն մը: — Ի՞նչ բանէ յառաջ
կուգայ ասիկա: Ըստ ամենայն հաւանականութեան, անջատահիւ-
թի այս յարգութիւնը կ'զոյանայ երբ աչքին արիւնատար խողովակ-
ները սպառիկ ճնշուին, կամ, ինչ որ նոյն բանն է, երբ աչքի դոն-
դերները զօրեղապէս կծկին. ասիկց է որ սաստիկ ծիծաղը, ուժգին
հազ մը, յօրանջումը արցունք կ'ըրերէ մեր աչքերէն, որովհետեւ,
այս բոլոր պարագաներուն մէջ ալ, աչքին գնդերները ուժով կ'կծկին
և խողովակները կ'խցուին:

Մանկան առաջին արցունքները զիրար կ'մեկնուին այս կերպով. այս արցունքները ընկերացած են աղաղակներու, ճիշեր արձակելու համար կատարուած զօրաւոր ճիւղերու (Տարվին): Մահուկը որ և է ցաւ մը կամ պէտք մը զգալով՝ սուր ճիշեր կ'արձակէ, թէ՛ անոր համար որ այս ճիշերը տեսակ մը թեթեւացում կուտան, և թէ մանաւանդ անոր համար որ անոնք՝ իբր սրտապողի նշան մը՝ ծնողքը մանուկին բոլ կ'բերեն. շնարձակութեան այս զօրաւոր ճիւղը յառաջ կ'բերէ ձգտում մը և դուռարահասութիւն մը աչքին շնչերակներուն և երակներուն մէջ, դնկները կ'կծկին ուժգնակի և արցունք կը հոսի: Մէկ խօսքով ճիշերը յօրանջութիւն կամ օստտիկ հաղին նման միջինապէս իրենց հետ կ'բերեն արցունքը: Աւելի ետք՝ կամքին, սովորութեան և դատախարակութեան ազդեցութեամբ ճիշերը կ'անհետանան, արցունքը կ'մնայ:

Կարծեմ թէ զուտ մեքենական արցունքներու այս կարգին մէջ պէտք է դասիլ թատրոններու մէջ տեսնուած տեսակ մը արցունքները: Շատ անգամ թատրոնի մէջ, երբ զերտսանը կամ դերասանուհին շատ արտայայտիչ խաղ մը ներկայեն կամ ծոխ ու ազդեցիկ խօսուածք մը ունենան, կ'սկսինք լալ առանց էապէս յուզուած ըլլալու. իրաւի կրնայ ըլլալ որ յուզումը բնաւ յարաբերութիւն չունենայ այս արցունքին հետ որ՝ այս պարագային մէջ՝ դնկերային կծկումի պարզ երևոյթ մը ըլլալ կ'թուի. նմանազութեան ծանօթ օրէնքի մը համեմատ՝ բնագլխօրէն մեր շարժումները բխ մը կ'նմանցնենք դերասանի շարժումներուն, անոր հետ կ'խօսինք, անոր հետ մեր դէմքը կ'կծկենք, և այս կծկումները, մերեւ բացատրուած մեքենականութեան համեմատ, մեր աչքերը արցունքով կ'լեցնեն:

Ք

Գանք հիմա այն արցունքներուն որոնք բարոյական նշանակութիւն մը ունին, յուզում մը կ'արտայայտեն, բայց և այնպէս բացարձակօրէն ակամայ են: Կան պարագաներ ուր անկարող ենք մեր արցունքը զսպել և կուլանք զգացումի մը անդիմադրելի ճնշումին տակ. արդ, ի՞նչ է այս զգացումը:

Այս հարցումը բոլորովին սրտաբան և ամենապարզ պատասխան մը ունի, այն է թէ՛ արցունքը առաջ կուգայ տխրութենէ: Ողջամիտ կարծիքը, որ պարզութիւնը կը սիրէ, բացէ ի բաց կ'ընդունի թէ արցունքը ցաւի արդիւնք է, ինչպէս ծիծաղը ուրախութեան արդիւնք: Արդ, պէտք չէ բոլորովին արհամարհել ողջամիտ կարծիքը որ՝ թէև խոշոր կ'տեսնէ՝ բայց սակայ ճիշդ կ'տեսնէ. ուրեմն պէտք է

աւելի աստիճանաւորել ու երանգաւորել զայն բան թէ անոր հակառակ խօսիլ:

Ողջամիտ կարծիքին այս բանաձևը «արցունքները տխրութեան արդիւնք են» թէև ճիշդ՝ բայց անկատար է: Ստուգիւ անկարելի է ուրանալ թէ կան պարագաներ, թէև հազուադէպ, ուր կուտան նոյն իսկ տխրութեան չափազանցութիւնէն: Վշտի բարձրագոյն աստիճանի սաստկութիւն մը կայ ուրկէ անգլին արցունքի կ'փոխուի վիշաք: Հոս կ'շմարենք բնութեան մէկ անսակ օրէնքը, որուն համեմատ չափազանց ձգտումը պայթում առաջ կ'ընթէ:— Դիտելի է միայն որ բաւական հազուադէպ են այն պարագաները՝ ուր վշտի անյաղթելի ճնշման ներքե կուտան: Արցունքը ամենէն աւելի առաջ կուգայ ուրիշ պատճառներէ զորոս պիտի նշանակենք քիչ մը ետքը: Հաղիւ երկու կամ երեք պարագաներ կան ուր չափահաս մարդը կուգայ այսպէս՝ միայն ծայրայեղ վշտի մը անմիջական ազդեցութեան տակ:— Կան պարագաներ ուր կուգայ մարդ՝ վշտի գէմ՝ երկար մաքառումէ մը ետք. մեծ գլխաղդութիւն մը եկած է գլխուն, զօրաւոր ջանքեր կ'ընէ համբերելու համար անոր, յաղթելու համար յուսահատութեան, զտելու համար ինքզինքը. կուգայ սակայն մայրկեան մը ուր ալ մարտումը անկարելի կ'ըլլայ, ուր ցաւին սաստկութիւնը ծայրագոյն աստիճանին կ'հասնի, ահա այն ատեն տեղի կուտայ, պարտութիւն կ'ստատովանի ե կուգայ:— Ուրիշ անգամ արցունքի պոչթուով տարբեր կերպով տեղի կունենայ՝ փոքր ե ըստ երևոյթին աննշան գէպի մը ազդեցութեան տակ. անհնարին վշտի մը կ'հանգուրծենք ե կ'ստկանք առանց լալու, բայց ոչինչ բան մը, մեզի ուղղուած համակրական կամ կարեկցութեան բառ մը, բարեկամի մը ներկայութիւնը, տրտունջի խօսք մը զոր մենք իսկ կ'արտասանենք, բաւական են հեծկլտանօք լացնելու մեզ: Եւ այս անոր համար որ մենք ճիշդ ու ճիշդ կ'գտնուէինք հանդուրժելի վշտին սահմանին վրայ ե նոյն իսկ այս սահմանէն ալ անլին անցած, անտակ մը ցաւագին «գերցազեցման» վիճակի մէջ: Բայց տրտունջի կամ բողոքի սկիզբ մը՝ նոյն իսկ մեզմէ կամ ուրիշէ մը արտայայտուած, բաւական եղաւ հեծեծաղին արցունքներ խլելու մեր աչքերէն: Վերջապէս երբեմն կարեկցութիւնը իր սաստկութեամբ միայն արցունք թափել կուտայ մեզ. բայց ասիկա կ'պատահի միմիայն թաաբոնի մէջ, իսկ իրական կեանքի մէջ գրեթէ բնու. սրովհետեւ թաաբոնի մէջ հեղինակը վշտառիթ կացութեան մը վրայ բռնի կեղբոնացնելով՝ մեր մտածումը ե ակնարկը, մեզ կ'համակէ ծայրայեղ յուզումով մը: Իսկ իրական կեանքին մէջ մեր կարեկցութիւնը կ'թուլնայ ու կը պաղի նոյն սաստկութեան հասնելէ առաջ:

Ուրեմն շատ ճշմարիտ է թէ երբեմն վիշտը կամ ցան է որ՝
 երբ որոշ սահմանէ մը անդին անցնի՝ արցունք առաջ կ'ընէ։ Բայց
 այս տեսութիւնը անբաւական է, որովհետեւ մարդ կուլայ նաեւ բո-
 լորովին տարբեր տեսակ պարագաներու մէջ։ Այսպէս, գործադիր
 յուզումները կ'ընեն մեզ. օրինակի համար թատրոնի մէջ ճար-
 տարօրէն ներկայացուած « երախտագիտութիւն » մը գրեթէ անվրի-
 սելիօրէն արցունք առաջ կ'ընէ. մայր մը նորէն կ'գանէ իր սիրա-
 կան ազջիկը զոր երկար առնէ խելք մեռած կ'կարծէր. արդ՝ միայն
 այս յուզիչ տեսարանը բաւական է ամբողջ թատերասրահը յար-
 տառու շարժելու. եկու տես որ ատար մէջ էսպէս ցաւալի կամ
 տխուր բան մը չկայ, այլ միայն ուժովին՝ բայց երջանիկ յուզում
 մը, և սակայն կուլանք։ Իրական կեանքին մէջ մեծ ուրախութիւն-
 ները կ'ընեն. երկու հոգի որ իրար շատ կ'սիրեն՝ երկարատե-
 րամիտութեամբ մը յետոյ նորէն զիրար տեսնելով կուլան. արդ՝ այս
 պարագային կատարեալ երջանկութեան մէջ են անոնք. իրաւ է որ
 կերպով մը անցեալ զմարդկութեան վերջուշումը կ'ունենան, բայց
 նոյնքան ստույգ է նաեւ որ նոյն խոկ զիրար նորէն տեսնելու ուրա-
 խութիւնն է պատճառ իրենց արցունքներուն։ Այս ճշմարտութեան
 կ'համաձայնի ողջամիտ կարծիքին կողմէ ընդունուած սովորական
 բացատրութիւնը, որ է ոչրախոշրեւէ չալ։

Շատ անգամ ալ արցունքը կ'պայթի ճիշդ այն վայրկեանին ուր
 մեծ վիշտ մը կ'անհետանայ կամ ֆիզիքական ծայրայեղ տառա-
 պանք մը վերջ կ'գանէ, օրինակի համար, բաժնատիր մարդ մը ա-
 ռանց լալու՝ կ'համբերէ վերաբուժական ատժանելի գործողութեան
 մը, բայց երբ ամեն բան կ'ընենալ, երբ հանգիստը կ'տիրէ, ար-
 ցունքները կ'սկսին աղբիւրի նման հոսիլ։

Գ

Այսպէս ուրեմն կան բոլորովին տկամայ արցունքներ որոնք ա-
 ռաջ կուլան յուզման մը անդամադրելի ազդեցութեան տակ — յու-
 ղում որ երբեմն անհանդուրժելի վիշտ մըն է — երբեմն վշտի մը
 յաջորդող շանկարծական հանդարտութիւնը։

Բայց չեմ կարծեր որ ամենէն յաճախակեալ արցունքները ա-
 ռանք ըլլան. ամենէն յաճախ պատահածները կեւ—կամայակաւ են,
 այսինքն թէ սաւալ կուլանք՝ որովհետեւ կուլենք լալ, երբ կարելի և
 զիրին էր մեզ բռնել մեր արցունքը. և թէ անսնճիւր զանաւեւնք՝
 չպիտի լայլենք, բայց վիշտներու առջև կուլանք։ Գնանք քիչ մը այս
 պարագան։

Կարելի չէ ուրանալ թէ արցունքները մասամբ մեր կամքէն կա-

խում ունին, ասոր համոզուելու համար բաւական է յիշել թէ կան նենգաւոր կամ սուտ արցունքներ, կեղծաւոր արցունքներ, զերաւսանական արցունքներ: Գիտենք որ կեղծաւորները և զերաւսանները ոտէոյ լալ կ'ձեռացնեն, բայց չեն լար. տարակոյս չկայ սակայն որ անոնցմէ ոմանք կ'յաջողին ճշմարիտ արցունքներ թափել, անտարբեր մնալով կամ շատ շատ իրենք իրենց կամովին տալով խիտ թեթեւ յուզումներ: Ուրեմն կամքը եթէ ոչ բացարձակ՝ ապահովապէս իրական ազդեցութիւն մը ունի արցունքներու վրայ:

Առ այժմ մէկ կտրմ թողունք կեղծաւոր արցունքները: Բազմաթիւ պարապանք կան ուր արցունքները՝ թէ և անկեղծ՝ կէս-կամայական են, այսինքն թէ կ'զգանք յուզում մը որ թէ և իրական է՝ բայց անդիմազրեկ չէ, կրնայինք չարատառուել և սակայն կ'արտասուենք. ասիկա սուտ արցունք չէ, որովհետեւ իրական յուզում մը կայ, այլ մասամբ կամայական, քանի որ մեզմէ կ'սխալմ ունէր չարատառուել: Եթէ ուզուի օրինակ մը առաջ բերել այս կարգի արցունքներու, բաւական է յիշել տեսակ մը «պտտաշածութեան արցունքներ». յուզարկութեամբ իրական հանդիսի մը ներկայ եղողներուն մէջ անտարակոյս կ'գտնուին այնպիսիներ որոնք կուրսն իրենց յուզման ամենակարող ճնշումին տակ. բայց նոյնքան ճշմարիտ է նաեւ թէ կան այնպիսիներ ալ որ մասամբ պատշաճութեան համար կուրան, ասոնք չափաւոր կերպով յուզուած են և կուրան՝ որովհետեւ կուզեն լալ, որովհետեւ կ'մտածեն թէ բնական է այս տեսակ պարագայի մը մէջ արտասուելը: Կարելի չէ ուրեմն ուրանալ թէ կամքը զեր մը կ'նաղալ այս երևոյթին մէջ:

Խնչպէս պէտք է բացատրել կամքին այս միջամտութիւնը: Խնչու համար կուզենք լալ:

Այս հարցումին պատասխանելու համար՝ պէտք է յիշել որ արցունքները տեսակ մը շեղու են, արտադրատեղան միջոց մը, ինչպէս են ձայնոր, շարժումը, ողագաղը: Այն որ վկաներու առջև կուրայ, իր խորունկ զգացումներուն ապացոյցը կուտայ ասով և մենք իր արցունքները տեսնելով՝ կ'հասկնանք թէ ներքեալէս յուզուած է այն. արցունքները նշանակութիւն մը ունին, ինչ որ շատ անգամ կ'մոռնանք նկատի առնել այս երևոյթը ուսումնասիրած տեսնելու: Միշտ անոր պատճառը կ'միտունք, այսինքն սկզբունքով՝ կ'ընդունինք թէ միշտ յուզումն է անոր շարժառիթը: Արդ, շատ անգամ պատճառին չափ պէտք է միտուել նաեւ նպատակը, այսինքն լացողին մտադրութիւնը: Հիմա քննենք թէ ինչ կ'նշանակէ լալը. արցունքները տեսակ մը շեղու են:

(Մեղացեալն յաջորդիւ)

Թարգ. ՎԱՐՍԱՄ

ԱՐԲԵՐՄԵՍՄԷՁԷՆ

ԱՐԲԵՐՄԵՍ ԻՐԹԻՂԱՆԷ

(Հեռագրակեր)

Ք

ՆՈՐԵՐՈՒՆ, արժանի ու անարժան ներքուսն՝ երկուսն
 ձայնըսն նկատմամբ այնչափ մը բաներ բռն, ու ստուերացնեցին
 այդ գեմերը բանաձեւերսն էն ազգեցիկը գործածելով որ, կը վախ-
 նամ՝ հիմակ աչքիս տառձը բերել պահ մը ան՝ որ բան հինգ տառ-
 նեակ տարիներու վկան ու մշակը եղաւ արդի՝ հայերէնի վերածնու-
 թեան, որ գեղերով թարգմանեց, հեղինակեց կարծես ընել ուղելու
 համար թէ աշխարհիկ հայեր՝նր իրաւունք սննի ապրելու։ Սակայն
 եթէ ինք Տերաշեց պատուելիին ձեռքէն Մասիսը առած համբայ
 ելլի սկսու անկէ վերջը իր հրապարակագրական ասոյդ օրերսն,
 Նահապետ Ռուսինեան, խաչատուր Մխարեան ու սրբացեալ Մ.
 Մամարեանը ժամատանդ, և արիւնքն նոյն ներկուս համագումրեաց
 կրնայ ըստիլ թէ աշխարհաբարի մեծագոյն պաշտպանները ու սա-
 տարայնիկը եղած են։ Իւթիւնեան 1866 ին թարգմանեց Թափա-
 ստիան Հրեան, կարծես այսօրուսն բան իսկ հայերէնովը, մարտը
 ու վերջին ծայր ստհան, որով ինք այն տառն գեղեցիկ նուշը ար-
 տած եղաւ ասոր, որ այսօրուսնն է սակայն։ 1885 ի լեզուական
 պայքարնեցու տառն հին ու նոր հայերէնի միջև մէկ կերպ լեզուի
 մը եզրակացութիւնը հանաւած ըլլալով շատերու կողմէն, Իւթիւն-
 եան կարծես ջատագովտած այդ լեզուին աղեկութիւնները ցոյց տա-
 լու համար կրկին թարգմանեց Էդմէն-Սիւսի այդ հայակապ վերը,
 բայց եւ սկսի բռնի որ անկէ բան տարի տառձ եղած թարգմա-
 նութիւնը լեզուի տեսակետով աւելի վեր կ'արմէր։ Ու եթէ չեմ
 սխալիր նոյն նպատակով նաեւ յայտնի գրադէտ-դատարարի Ռ.
 Պերպերեան թարգմանութեանը ձեւաբարեց Հեման և Գերգիային
 սն ալ իր կարգին աւելի գրաբարի մասիկցոյ լեզուի մը վարժեցնե-
 լով ընթերցողները։

Իւթիւնեան իրը հրապարակաւ իր երեցած է մեր մէջ բան
 տարի տառձ Մասիս օրաթերթի լոյսադրութեամբը, որ առնն կը
 յիշուի անշուշտ թէ ինք իր թերթը ստարին մակարայններէ վեր

բռնած ճշմարիտ պայքարի մը օրդանը ըրած էր բոլոր այն լուրջ վէճերուն սրտնը զրական կամ կրթական կրնային ըլլալ:

Իրեն և իր թերթին հետ զայդ պիտի արձէր կարծեմ յիշել այն ատենի յանդուգն հրապարակագիրը Կարապետ Փանոսեան սր իր Մանգուսեան իր կարգին հայ լրագրութեան մէջ վախճուն հետքեր թողուցած էր: Փանոսեանը հիւանդ. . . :

Այն տարիներուն Խմբիւհեան խնքն էր սր զրկաբաց կ'ընդունէր իր օրաթերթին մէջ նոր բոլորովն տաղանդաւոր գրողներ, սրտնը հասունցած միաբերով զուրս կը նետուէին կազմելու համար այսօրուան էն շատ սիրուած հրապարակագիրներու ու բանաստեղծ զրահեաններուն մեծ մասը: Ու ինչ երջանկութիւն անորը երբ իր թերթին աշխատակողներուն հրապարակի մարդ ըլլալին կը զիտէ հիմակ մթազնոյ իր աչքերուն տակէն:

Իբր թարգմանիչ թիւով ամենէն շատ վ. պեր ու ալ կարգի զըրբեր թարգմանած է մեծ մասամբ իբր թերթին միշտ ընտրելով ֆրանսացի մատենագիրներու գործերէն: Շատ անգամ սակայն իր ընտրութեանց թիւք ու ընթերցողները հետաքրքրող գոյն մը տալով, սրտնը պիտի յարմարէին իբր թերթին հրատարակութեան: Ու մինչև այսօր անդադար իրարու ետե թարգմանած ու հրատարակած է Սաքսանդակ օրաթերթին մէջ վերջէն զրբի վերածելով գանոնը, «Հանրակառքին սփրը» և ուրիշներ գեւ երէկ զրբի վերածուեցան:

Կը յիշեմ կարկացած ըլլալ Գ. Զահրայի 1892-93 ին խմբագրած Մասիսներուն մէջ իր մանկութեան յիշատակներուն շարքը սր օրը օրին կը հրատարակէր իր կեանքին նկատմամբ բովանդակ անցքերը զաւարճալի ընդունով մը: Ու երկու տարի տոաջ պատմեց մեզի Մասիսին մէջ թէ ինչպէս ու ինչ նպատակով հիմնեց այդ թերթը մէջ բերելով այն ատեն իսկ զրած առաջին խմբագրական յայտարարութիւնը թերթին ուղղութեան նկատմամբ, ուր սրտը կը պարզուի թէ յիսուն տարի տոաջ հրապարակագրի առաջին տարին իսկ սրբա՞ն բարձր ու ազնուացնող եղած են իր համազումները:

Ու կը յիշէր հարկաւ թէ ինչպէս հրատարակուած է իր առաջին յօդուածը Խաչատուր Պարտիզպանեանի մէկ խաղովը գրկուած ըլլալով Իզմիր Ա. Արշալոյս անուն թերթին եթէ չեմ սխալիր:

Միայն այսչափ մը եղած են իր յայտնութիւնները ինքզինքին նկատմամբ: Խմբիւհեան քիչ անգամ խօսեցնել տուած է իր վրան հրապարակէն բաշուէին վերջն իսկ: Ուրիշ ինչիւր սակայն թէ եղան անանկներ ալ սրտնը մոռցած ըլլալով թէ սրբան նպատաւորուած կրնային ըլլալ անկէ, ամենէն հարուածող խօսքերը մէջ բերին վիրաւորել վարձելով գանի:

Իր մատուցած ծառայութիւնները իբր հրապարակապիս, թարգմանիչ ու հեղինակ ամեն զծծութիւններէ վեր կը մնան: Այնոր անուան փառաբարումը վերջացող դարակէսին պատմութեան նուիրաւորը մը կը նշանակէ գրականական տեսակէտով:

Մասիս յիսունըմէկերորդ տարին բարձրից մէկ խօսք չըսին, ու չգրուեցաւ: Խմբագրական պատիկ պիտուութիւն մ'իտի չեղաւ զէթ չպարզուեցաւ ընթերցողներուն թէ այդ թերթը մինչև այսօր իր պատկանելի հոսթիանքը ինչ փուշերէ անցած ու բերուած է:

Մասիս անունը միշտ կ'ապուած պիտի մնայ Խթիւնեան անունին հետ: Մեր գրականութեան մէջ էն հինը Պօլսի լրագրիներուն:

Յարգանքի ցոյց մ'ընող չեղաւ մինչև այսօր անոր հանդէպ, գնահատանքի արտայայտութիւն մը, սանկ համակրող բերաններէ որոնք հետապատկեր այս շարքը ստորագրողէն շատ աւելի լաւ վերահասու եղած են Խթիւնեանի գրական — կրթական կեանքին, տնայնք սր ժամանակակից եղած են իրեն, անոնք սր գրական սանիրը են, վերջապէս բարեկամներ ու հաշտ գիտապետներ անոր ու արդի լիզովին:

ՅԱՐՀԱՏ ՆՕՐԱ

ՇՈՒԿԱՅԻ ԿԵԱՆՔԷՆ

ԱՐԿԱՆԱԼԸ ՈՍԵՆԵՐՈՅՆ ԱՌՋՈՒ

*
* *

Ար համրէ, կը համրէ շարունակ. առաջաւ եւ երկույ, տարին տասնեղիս ամիս, սոկիները կըտրիկ, զեղնորակ, անհատնում: Երկաթապատ գրամարկի մը հսկայամարմին զանգուածին տուէն նստած՝ կը բանայ ու կը գոցէ: զանակը երկաթեայ, բացկրիկ բերնի մը անհանդարտ շրթունքներուն նման, ճանչող երբեմնի ծինիին վրայ, ցոյցադրելով երբեմն փարփառ սոկիներու եւ բռնկած բծաթներու փոստած հառիկները շար ի շար. եւ երբեմն ալ մալթ վատարկութիւնը՝ անօթի մարդու մը դաժան ու խոժոռ երկայլին տակ . . . :

Ար համրէ, կը համրէ սոկիներու բարդ բարդ զեղնորուն հետ մէծիակէներու խոշոր լուսնկաները ճերմակ ճերմակ, սրանց մէջ կը պոստին սակայն, մաշած ու աւրուած գրամներ ալ, յիշեցնելով

զաւլիսյաճ զէմքերը, որոնք տալիներու մաշութն ու ճնշումն ներքե կարուսած են փայլուն կեանքի մը նախկին առաջաթիւններուն հետ անցնող փոփոխ մը ցոյցաւոր յատկանշութիւնները շինարիչ, աչքաւոր . . . :

Կը համբէ, կը համբէ սոկիները՝ թանկագին, ինչ փոյթ թէ անշին, բիշ մը մօտիկը արկղին, բոսկին մէջ — արկղակալին — մէկ հատն անգամ կը պակտի աշն հազարներէն:

Ինչ մտածումներ, ինչ երազներ կանչնին ու կաշան մարին մէջ ու ինչ փափաքներ սրտին խորանկէն, երբ փորձիչ մամուսյի սոկիները՝ հնչուն ձագնալ մը կը լեցուն անյաղ սրկորը՝ արկղին: Կը համբէ մէկիկ մէկիկ, դարձեալ կը համբէ, բանդի անոնք իրեն յանձնուած են, հօգ չէ թէ իրենը չեն: Կը համբէ, կը համբէ տանեակներով, հաշիւներով մանր ու խոշոր սոկիները ճնկածացնելով, մինչ զեռ տանը պէճիկներ կան, որոնք կոշիկի մը կամ զլիսարիկ մը կաբօսը կը բաշեն անհամբեր, թէեւ միտմտաբար իրենց հայրիկը զրամաւոր մը կարծեն: Խեղճերը . . . : Բայց չէ՞ որ հայրիկը, ամէն օր, ամէն բաղէ սոկիներու հետ կը խալտայ, ինչպէս իրենք փողոցը՝ հոգին ու բարին հետ:

Կը համբէ, կը համբէ միանաւաղ, հատիկ հատիկ, սոկիներէն սկսելով մինչեւ յետին տանողները ժանրաւոր, սեցած: Կուտայ, կանաւ շարունակ, անոնցմով կըրագի անոնց հետը, անոնց բովիկը, բայց ո՛չ անոնցմէ մէկ հատիկը իրենք: Կը համբէ արագ արագ, խանրավառ ու փաթկառ սկսորութիւնով մը, որուն կը յաջորդէ իրը հակադրեցութիւն մը, դանդաղ շրջան մը երկարատե . . . :

* * *

Կը սահին, կը սահին սոկիները հնչուն, ամենքն ալ իրարու նման, իրարմէ փայլուն, բով բովի, իրարու վրայ, իրարմէ, սակաւ, խնդա՛ն հետաւոր հրապարակներէ ու կեղբաններէ շրջան բնէ լէ վերջ, թափառաշրջիկ կեանքի մը ճակատագրականութիւնով կը միանան հնչ, բանի մը վայրկեանէն թերեւ տակի հետաւոր ուղեւորութիւն մը բնեւտ մաշորութիւններով:

Կը սահին, կը սահին սոկիները, փաշիւրն ու կարմրակ, սակաւ, երբեք, մտածում՝ թէ անոնք իրենց մէջ ինչ թաղան պատմութիւններ, դադանաւորութիւններ ունին բնիկը: Ինչ անհատնում ու տարապալտն աշխատանքներէ ու սրտաշար յոգնութիւններէ ետքն է որ ներկայ փայլուն ու հնչուն երեւթիւն տակ կը ծիծաղին զրոմապահին երեսն ի վեր, պէտք ուղեւորներով:

Կը սահին, կը սահին յախտենապէս լոկի ու անձաշն շատ անգամ: Խորհրդանշական բան մը սենին, կարծես, իրենց մէջ, որ կը մտանէ արկածալից կեանքի մը կրած գիմաշեղուներն ու շրջանաւորները, զարձկարձիկ ու հակասող խառատներով ու տեսլիսող զծաւարներով: Որոնք կ'ազատւած են ալլիին դադանի արցունքներով շահուած լաւաներէն ու աշխատող զարծաւորին բըր-տինքներու կաթիլներէն զոյացած փարաներէն . . . :

Կը սահին, կը սահին փաղկուն շողկումով, ակնախաղ պարա-րաւներով, յիշեցնելով իրենց ծագումին փայլուն գրաւորները, ով զիտէ ինչ շտալլաթիւններու և ճոխ սեղաններու բովէն, պարսաւ գրաւորանակներու մէջէն սիգահեմ, թարմ ձեռքի ու վրայէն գութ-գութանքով ու նազանքի կատարատանքներով է որ երեան կուգան զուարթ գէւորով մը:

Կը սահին, կը գլորին մաշած ու փայլուն, բով բովի, խառն ի խառն, իրարու վրայ, ալլ հակադրութիւններուն ու ալլադանու-թիւններուն ներքե ծրարելով պատմութիւնը անցքերուն, որոնցմէ եկած են անոնք — զրաւները — ու միայն ձոն՝ կ'ազատուի մը աւարէն, աղբաւ ու անտէր որբի մը բերնին հացէն, շտալլ ու փար-թամ ազնուաշարի մը զրամարկէն, պաշտօնէի մը ամսաթուղտէն, հասարակ զարծաւորի մը գալարաւ բռակէն . . . :

*
* * *

Կը համրէ, կը համրէ շարունակ, աստու երեկոյ, տարին 565 օր, սոկիները, գեղին, կըր ու փայլուն:

Երկաթապատ զրամարկի կոչուած հակաշտմարմին զանգուածին առջե նստած, կը բանայ ու գոցէ ան — զրամապահ — զոնակը երկաթէ բացելիկ բերանի մը շրթանքներուն նման երերուն, ցաւ-ցաւրելով երբեք փարփաւ սոկիներու և լսանկոյ արծաթներու հատիկները փառած . . . շար ի շար. և և ի իրեն, մամ գառարկու-թիւնը՝ անտիկ մարդու մը խոճոռ ու գոման երկոյթի մոտիկ:

Աւաւիս

ԱԿԵԼԵԼԵ

ՏԱՆԴԷ ԵՒ ԹԼԿԱՏԻՆՑԻ

ՎԵՐՋԱՆԱՆՈՒՆ սպասեցի տմրոջնութեամբ կարգալու հաժար թշկաթինցիին Ա. Մառնոյի մէջ հրատարակուած անդրանիկ թատերադրութիւնը (Էնդի դեմեռ) :

Համակրանքի այն ջերմ ու զեղուն վերաբերումը զոր օնեցած եմ գաւառական գրականութեան վարպետին բնամայն ձիրքերուն և միանգամայն անձին նկատմամբ, անգամ մ'ալ խորունկ կերպով արմատացան սրտիս մէջ, երբ մարի հեշտալիր բմբռնումով մը վերժանեցի իր ալի երախայրիք երկունքը որ մեր աղբնաւ — Ղազարոս գրականութեան մէջ նոր գլուխ մը բանալու սահմանում Է :

Խիզախ բացատրութեան մը մարմաջը կամ կանխորոշ արտաւորութեան մը շլացումը չէ որ կ'մղէ զիս այսօրն հասկնալովն արձակելու թերեւ շատերու բնքը կծու այս կարծիքը, չըսեմ ճշմարտութիւնը :

Պատմական ու գրական իրադրութեանց երաշխաւորումներ կ'պատասխարեն զիս խոյնհարութեան մը խայթէն և համազումիս ճշտութեան հետ անոր անկեղծութեան վայելքը բաւական է ինծի համար, հակազդելու բոլոր այն փոքրագութիւնները զոր ժանգոտած յաւակնոտութիւններ կրնան ցկնել հոս ու հոն :

Վերնադիրս ինքնին կ'խտացնէ տմրոջ մտածումներս, և ալի երկու անուններուն գրացնութիւնը բաւական է գրականութեան պատմութեան փոքր ի շատէ հմուտ անձի մը մարկն մէջ արժնոյնելու միտում մը, բաժնեկու համար իմ համազումներս :

Եւ թշկաթինցիի Էնդի դեմեռ կարգալէն վերջ կարելի՞ է չիշել Տանդէի Դժոխքը կամ Քաշարանը :

Այն ներքին չընաղ հանգիստութիւնը և գրական մեծ իտէալը որոնք իրարու կ'կապեն այս երկու գործերը, կարկառուն կերպով կ'արտացոլան մտադիր բողբոսութեան մը շնորհիւ :

Երկուքին մէջ ալ ապրուած կեանքերու սքանչելի կենդանագիրք, ձայնադրի խոյտվակին հաւատարմութեամբ դարէ դար մշտնջենապէս արտագրուելու բնգունակ :

Երկուքին մէջ ալ այլ ապրուած կեանքերը զննուած իրենց ամեն նէն բնորոշ հանգամանքներուն ու զիմաղիծերուն մէջ, երկուքին մէջ ալ ընկերային լուրջ ինդիքներու խորունկ հայեցողութիւն մը, մերթ իմտոտափրական մտածումներով և մերթ անդրաշխարհեան շահու

բութիւններով վսեմացած էջերու մէջ խառնած : Երկուքին մէջ ալ այդ կեանքերը ի հանդէս կուգան, ազնայելից մեղքերու կուպրովս ծնուած, որոնք կայսրանին կամ Քաւարանին մէջ կ'ըլկուին, զեւերու ունումներէն ահարեկ և անարեկ՝ սե կամարներու առկ, ապէնին կապոյտովն ու դաւարովը կարօտահիւծ :

Այդ կեանքերէն ա'ս՝ հոգիներու փրկութեան անունով ռամիկ խուժան մը հարստահարած է գալտամետա շարաշահութիւններով, ա'ն՝ խորդան վաճառականի անտիրա մերկնայութիւններով կ'ներկայանայ, միւսը՝ սոցումական յայտարարութիւններով կամ վարար բռնի մը վաւաշարութիւններով, կեսրա'ր մը՝ հարսին վարդ ալալ, խաճնոյ մզկնայ յոսնուա կապոյցքով, և կամ կես'ր մը՝ անոր բամբասանքը իր շարիքոտ շրթանքին վրայ շանչը փշոյ, անդի'ն՝ « խոնկի ծախէն քիթը բանոյ » պատուելիէ մը սիրաշահուած վաղամեծ սրբի մը արտունջին գրգուսը . . . :

Գրական այս ցարդիկ հանդիսութենէն զատ սըր երկու ստեղծող միտքեր զիրար կ'շջափեն, պահելով հանդերձ իրենց անջատ ու ահմային բնորոշութիւնը, կարելի չէ կանչ չառնել վայրկեան մը ա'յն իրողութեան առջև թէ խաղական գրականութեան մէջ, լոկ լեզուի հայեցակէտէն զիտելով, ինչ ահագին և վառական յեղաշրջութիւն մը կատարեց Տանդէի հրաշակերտը, Գոսքանայի գաւառաբարբառին տալով գրական ա'յն ոստանիկ հանդամանքը զոր դարերը նուիրագործեցին անվիճելիօրէն :

Եւ ինչո՞ւ չի մտածել թէ թշկաւանցին, իր անդրանիկ թատերագութեամբ կուգայ նաւակաւորը ա'նել գաւառական գրականութեան, սրբագործելով գա'յն բոլոր ա'յն յաշտակաւորմներուն դէմ սրանք տարօրինակ ծամածուսներ ունեցան և ձմրան արևի խուռփալ փալ փախուտաին մէջ սկստան բարբանջանքներ մալտալ իրենց նսեմ նախնի մէջ կ'ըլկած :

Փակազծի մէջ հարկ կ'տեսնեմ աւելցնել թէ պիտի չտնենայի բնաւ ա'յն անմտութիւնը՝ նո'յն հաւասարակշիւ տարբերութիւնը նշմարել մէ'կ կողմէն Պոլսոյ գրականութեան ու թշկաւանցին լեզուին և մի'տ կողմէն Տանդէի ու լատինական լեզուներու միջև :

Լեզուի բարեշրջութեան այդ յարաբերական հանդիմանութեան բով կա'յ սակա'յն գրական ա'յն չէնազ ազդակցութիւնը սրով իրաւութիւն կ'հիւսուին խաղական ու հայ մտքերը :

Եւ կ'արմէր սր թշկաւանցին թատերագութեան հրաշարակման վաղայաջորդ օրը հրապարակաւ յայտնուել այս իրողութիւնը գաւառական գրականութեան վարդաւէն համակրողի մը կողմէն :

Մաղնիսս

Գ. ՇԱՀԻՆԵԱՆ

ՄԱՂՈՒՄԵ ԳԵԱՆՔԸ

Այս Ե. Ա. Ն. Ք. Ն. իր այսօրուայ պայմաններուն մէջ անշափ միտքնակ և զանգակ է արդարեւ, որ շատ անգամ մարդ կամայակաւ կը փորձուի մտածելու թէ ի՞նչ փոփոխութիւններ տիրի կրէ արդեօք ան, հարկար, երկու հարկար, երեք հարկար, կամ աւելի տարիներ վերջը:

Իրաւ է թէ անօգտաւ աշխատութիւն մը, յանդգնութիւն մ'իսկ է ապագայի հաւանականութեանց վրայ խորհրդածելը, բայց և այնպէս անկարելի է արանալ նաեւ թէ այլ մարդարեւական անմեղ կատակն իր զրօնեցուցիչ և հաճելի կարմերն ալ ունի, նա մեզ — դոնէ վայրկեանի մը համար — թանկազին պատարանքը կուտայ թագաւն յոյսերու իրականացման կարելութեան, և միևնույն ժամանակ միջոց կ'ընծայէ մեզ մօտալուտ լուծումներ խոստացող զիւտական շատ մը հարցերու իրական չափն ու արժանիքը գնահատելու:

Կը հրաւիրեմ ուրեմն ընթերցողներու ու ունէրներ վայրկեան մը մտնողու արդի կեանքի անաւարաններն և փոխադրուելու 20-րդ դարու վերջը, շատ հետաւոր թուական մը չէ այս և չեմ յուսար որ մեր յարգող թոռները վշտանան ապագային՝ մեր այս յախումն զործին համար:

Եթէ կարելի ըլլար Պօնափարթի մէկ ժամանակեցին, յարուածին տանկով մէկ բանի ամիսներ մեզի հետ կենակցելու, անոր դարմանքն ու հիացումը ամենազեղեցիկ զովեալը տիրի ըլլային ժիւ. գարի աշուտ հրաշալի զիւտերուն ու յառաջդիմութեանց: Աւելորդ է մի առ մի թուել այն բոլոր տոտակութիւններն, զորոք կը վայրկեանք մենք 4800 ի սերնդեան վրայ. բաւական է միայն հարեանցի մասի տկնարկ մը նետել շագիւ եւ երկարակեանութեան արտադրած աշուտ հանճարեղ կիրառութեանց վրայ: — Մենք իսկ կ'սկսուի ի վիճակի չենք այս զիւտերն իրենց իրական արժէքովը գնահատելու, որովհետեւ սերունդի մը մէջ մի անհատը բարեշնչման համեմատաբար կարճ ժամանակամիջոցի մը միայն ներկայ ըլլալով, իւրաքանչիւր զիւտի հրապարակն ու խնդրատակութիւնը զիրաւ կ'անհետին անոր յափառացած մարէն:

Ժիւ. գարի մէջ տեղի ունեցած բարեշնչումներն ի նկատի առնելով, ապահովաբար կրնանք եզրակացնել թէ բոսներաբն ոչ միայն պազար տիրի շատնու զիւտերու այս բեղմնաւոր ուղիին վրան, այլ

նոյն իսկ շատ առելի հսկայօրէն պիտի յառաջանայ բան թէ նա խորդն և մենք շատ առելի պիտի տղչէինք զար մը վերջի բազարա-
կրթական վիճակին վրան, բան որչափ որ պիտի զարմանար Նափօ-
ւէանի մէկ բնակիչը մեր արդի տառախութեանցն ի տես :

Թողլով այս տեսակ գիւտերն, որոնք 20-րդ ին մէջ ծնելով
պիտի կատարելագործուին և որոնց վրան միակ հեռաւոր զազափար
մ'իսկ չենք կրնար կազմել — և արդարեւ 10 տարի իսկ յառաջ ո՞վ
կրնար երեսկոյցէլ Ռէնթթիկէնեան ճառագայթներու զերբնական
յառակութիւնները — առնենք միայն այն գիւտերն, որոնց բազմաթիւն
տառախ կամ նոսազ կատարելութեամբ կտակուեցան 19-րդ էն
բառներըրդին :

Ներկայ զարը գահացոյցէլ կերպով պիտի լսծէ անշուշտ օդա-
գնացութեան խնդիրը. տմենանախնական դարերում իսկ մարդը
միշտ նախնանձառ աչքով նայեր է թաշունին և փորձած է նմանիլ
անոր. հին պից սրանութիւններն ու առասպելները բազմութիւն հեռ-
քեր կը կրեն նմանօրինակ փորձերու : Մօնիօլթիէ եղբայրներէն
ի վեր շատ գիտնունք իրենց կեանքը զոհած են ալլ նպատակին
համար և ամէն մէկը նոր քալ մ'առած է զէպի կատարելութիւն :
Սանթօ Տիւման կը յաջողի այժմ յալեալ միջոցաւ միջոցաւ մը միջին
իսկ բաւական ազգահալ կերպով գեկավարելու իր պարիկն և արդէն
այժմէն իսկ կրնանք վճակ թէ յալմանակը մնաւալուա է :

Օդաւնացութիւնը պիտի յեղաշրջէ կեանքի բոլոր սալարայթ-
ները, բազարներու տեսիլներն հիմնովին պիտի փոխուին, խնայի-
ներն ու փայօցներն ազատելով այժմու խափանարար երթեկներէն,
պիտի յատկանան միայն հեռախոսներուն, որոնք այլ ևս ամէն վայր-
կեան կոնկրետուելու կամ ջախջախուելու երկիւղն ու հոգը պիտի
չունենան, օդանաւորդներն իրենք ալ արձակ համարձակ ասպարէզ
գանելով օդին մէջ ուղածնուն պէս արշաւելու, սախալած պիտի
չըլլան պատժական առեւտններուն մէջ խնուելու՝ մէկը վերաւորած
կամ բան մը ստապաւած բլլալու ամբաստանութեամբ :

Սրճարաններն ու ճաշարաններն պիտի փոխադրուին ստանիքնե-
րան վրայ, որպէս զի անցորդները՝ կարողանան պզտիկ զալար
մ'առնել կամ ճաշ մը ընել, այժմու միայրականի շէնքերը խորդի
բնակարաններ պիտի յորժորջուին 2000 ի բարձրարեւձ աշտարակ-
ներուն կամ տուներուն համեմատութեամբ :

Օրապարիկին նման մեծ փոփոխութիւններ պիտի կրեն նաեւ
յամարի փոխադրութեանց միջոցները : Շօղիի պէն արդէն սկսած է
տեղի տալ ելեկարականութեան տաջի, որ ժաւը մինչև 150 քիլո-
մէթրի ցնորական արագութիւն մը կը յառաջացնէ իր այժմու վիճա-

կին մէջն իսկ: Մօտաւոր ապագայի մը մէջ ձիարարը կառերը պիտի անհետան ինքնաշարժներու (automobile) մրցման առջև և խնդճ ձին ալ — աշխարհի դարերէ ի վեր անձնաւորութեամբ մարդուն ծառայելէ վերջ — 2000 ի կենդանարանական պարտէզներուն մէջ իբր հետաքրքրական կենդանի մը պիտի ցուցադրուի ընծաւորին կամ փրկին նման:

1907 դարն արդէն լսելի ըրած է մարդկային ձայնն գլխիանութի մէկ կողմէն միւսը. 2007 թ. միեւնոյն առաւելութիւնը պիտի ընծայէ տեսողութեան համար. այսինքն տարահոլաբար մինչև 2000 թուականը մարդիկ պիտի կրնան գիրար տեսնել աշխարհի մէկ ծայրէն միւսը. զարմանալի չէ այս. եթէ ձայնի ալիքները կրնան կերպարական հոսանք մը յատաճացնելով փոխադրուիլ գէպի հետուները, անտարակոյս ըստոյ ճառագայթներն ալ պիտի ունենան միեւնոյն մեծաշուքն ու իրաւ կանուխ, և ինչպէս որ ևս այսօր կրնամ Անվերսի գրասենեակէն հեռաձայնին առջև կանգնած խօսիլ Փարիզի բարեկամս հետ և լսել իր ձայնը, նոյնպէս ալ անշուշտ մեր թուները — թերևս մենք իսկ — պիտի կրնան իրենց սենեկի հեռագէտ հայելին մէջ տեսնել հեռաւոր երկիր մը գտնուող իրենց մէկ սրբատակիցը . . . :

Ինչ երանելի կեանք. Իզմիրի սենեկից թիկնաթուփն մէջ ընկողմանած պիտի տեսնես Պօլսոյ բարեկամը, պիտի խօսիս հետը և պիտի լսես իր ձայնը . . . և կամ Կէօղթէփէի ամառանոցից ծովահայեաց սրահը մին մէջէն հանդիսատես տիտի ըլլառ Փարիզի մէկ նոր Սարա Պէնտուի ներկայացումներուն . . . — Հեռաւորութիւն և բացակայութիւն բառերը պիտի քնջուին բառարաններէն և ծնողք պիտի զգարին սրբալէ իրենց գաւկին պանդխտութիւնը . . . Բոնի որ ամէն վայրկեան պիտի կրնան տեսնել զայն ու խօսիլ հետը, համբոյրի մը միայն կարծաւ բաշխով:

Անթիլ հեռագիր, անթիլ հեռաձայն արդէն գործածութեան մէջ են. անհաշուելի պիտի ըլլան առանց հրաշալի հեռաւորութիւնները, վերջերս գիտուն մը նոր հեռաձայն մը հնարած է, որ երկու անջառ մասերէ կը բաղկանայ — մէկ հաղորդիչ և մէկ ընդունող: Հաղորդիչը կը թռչու շրտանեկէն մէջ պաշտօնականն տրամադրութեան տակ, իսկ ընդունողն իր գրասենը գնելով կ'երթայ ընկալ կամ ճաշարան. երբ պաշտօնական ուղէ խօսիլ անոր հետ, կը լարէ հաղորդիչը՝ առանց գիտեալու իսկ թէ ոչք ե իր տէրը, և ահա տիրոջ գրասենին մէջի ընդունող գործիքը կը հնչէ. ուրիշ բան չմտք ընելու եթէ ոչ զայն տեսնելն ա մնալ և մտիկ ընել:

Պօնոկրաֆի կատարելագործումը պիտի յեղաշրջէ ընթերցա-

նութիւնը. յօդուած մը կամ գիրք մը կարդալու հսկը ֆօնօկրաֆին պիտի թողուն մեր երանելի թոռներն, որոնք թերևս զրիչ ֆետր աս- նելու կամ ուղղագրական խրթին կանոններն ուսանելու պէտքն եր- րէք չպիտի ունենան իրենց ամբողջ կեանքին մէջ: Խմբագիրները ֆօնօկրաֆին պիտի հաղորդեն իրենց յօդուածները կամ լուրերը և զլանը պիտի զննեն յաճախորդներուն, որոնք իրենց ֆօնօկրաֆներու շնորհիւ ամենայն դիւրութեամբ պիտի կրնան իմանալ անոր պարու- նակութիւնը՝ նոյն իսկ հեղինակներուն առողջանութեամբը:

Հապա եթէ մտածենք հեռախօսքնագիր (telegraphic) գործի- քին վրայ, որով ապագայ սերունդները պիտի կրնան իզմիրի մէջ նստած ըլլալով Եգիպտոսի մէջ գտնուող թուղթի մը վրայ գրել. . . : Աս ալ շատ զարմանալի չէ՞. լուսանկարի շնորհիւ կրնանք ճերմակ թղթի մը վրայ մարգու մը զիմպօծին արտատպել ամենայն նրբու- թեամբ, ինչո՞ւ միևնոյն բանը կարելի պիտի չըլլայ նաև դադափա- րներուն համար: Այստեղ խօսելով կարելի պիտի ըլլայ ազդել հեռուն գտնուող գործիքի մը, որ ամենայն հաւատարմութեամբ՝ զրէ հա- զորպետօր, ի՞նչ մեծ դիւրութիւն ապագայ վաճառականներուն հա- մար: Առևտրական դաշնագիր մը կամ մուրհակ մը ստորագրելու համար պէտք պիտի չըլլայ նամակ մը գրել և պատասխանին սպա- սել, պարտապանը պիտի կրնայ գրել և ստորագրել մաւրհակն երբ որ ուզէ և որչափ հեռու ալ որ գտնուի:

Անկարելի է անտեսել նաև բժշկութեան գործելիք հրաշքները շնորհիւ փասթէօսի միքրօսկական պրութեան: Հեազհետ րոյրը միքրօսկային հիւանդութիւնները պիտի ոչնչանան և ահաւի թօքախ- տըն այլ ևս չպիտի փճայնէ երիտաւարութեան այսչափ ստուար մէկ մասը: Մանկութեան հասակի մէջ կատարուած մէկ բանի պատուատներ մինչև իրենց կեանքին վերջն ամէն տեսակ վարա- կումներէ զերծ պիտի պահեն մեր հրջանիկ յաջորդները:

Յստանք վերջապէս — Ամերիկացիները փորձած իսկ են — թէ կարելի պիտի ըլլայ նաև դանել ծերութեան դարմանը: Մարդկային կեանքն եթէ ոչ անմահացնել, զէթ երկարեն իսկ կ'արժէ արդարեւ այլչափ հաճելի միջավայրներու և հեշտ սոսկմաններու մէջ:

Մտորակային յարաբերութիւններն ալ լուրջ ուսումնասիրու- թեանց նիւթ են — ինչպէ՞ս գրած էի 1901 ի Մանչոյ չեմ՝ յիշեր որ թուոյն մէջ — Ի. դարը ապահովարար այդ վառքին ալ պիտի ար- ժանանայ և երկրացիք եթէ ոչ երկաթուղիով, գոնէ օդաւարելիով կամ անթել հեռադրով պիտի կրնան իրենց բարեն ու յարգանքը մատուցանել երկնաբնակ իրենց եղբայրներուն: Երկրի վրայ, բացի երկու ստանապատ բեհաներէն, այլևս գրեթէ չմնայ անձանթ թ մաս.

աշխարհայեցողներն իրատունք ունին սրեմն իրենց գործառնութեանց հարկդանն երկրէն զսրտ փախալընու:

Ֆիզիքական այս աշխարհայեցողութեանց հետ մեր յաջորդները պիտի ունենան նաեւ բարոյական աւելի մեծ վայելքներ: Ռազմական կամ կառարեւաբարձեալ գործիքներն անկարելի պիտի ընեն պատեւ բողբ: Այսօր իսկ թնդանօթներ կը պատրաստուին, որոնք ոչ թէ սովորական վառակով, այլ ելեկտրական ուժերով կը գործեն. այլեւ ոչ ձայն ունին, ոչ լոյս և ոչ ծախ. մէկ վայրկեանի մէջ 500 հարւտած կ'արձակեն. . . : Այս ջախջախիչ և անզուգական յլերուն առջեւ ոչ մէկ անհատ պիտի յանգզի արիշի մը իրատանց սանձաւ: Թին ընել և տեսական խաղաղութիւնն ինքնին պիտի հաստատուի տարրեր տղգութեանց այսչափ տարրեր ներկայացուցիչներուն մէջ:

Շատ երկար պիտի բլլար թուամբ բոլոր այն առաւելութիւններուն — ֆիզիքական թէ բարոյական — զորս պիտի վայելեն զոր մը վերջի մեր ազգականները. բարի վայելում կը մտկոծմ ի բոլոր սրտէ: Կը փափաքէի միայն գիտնալ թէ անոնք այլեւ այլչափ առաւելութեանց մէջ պիտի կրնային զսահմալ իրենց վիճակէն: — Կարծեմ թէ ոչ. . . : Մարդն երբեք զսէ պիտի չմնայ ներկայէն, և միշտ գէպի անծանօթը, գէպի կառարեւալը պիտի ձգտի հագում ու մարմնով:

Անվերս

Մ ՏԵՐՊԷՏԵՐԵԱՆ

Լ Բ Ե Ք Ա Ղ

Տ Ե Ղ Ա Ն Ա Ն . — Անեւ Տ. Մելիսեղեկ Ս. Առաքնորդ Հայրն: Իր հետ ունենալով Արմ. Տ. Խաչատուր ֆախանայն, եւրոպացաց Չախիսիսն ձօնին արքիւ: շնորհաւորական այցելութիւններ տուաւ Լուսինաց Արեւիկապոլսին Անկիլացաց եւ Գերմանացաց ֆախանսկերուն ու Գերման Արքանցի Տեւոնիսին որ համախալած եր 130 հեւ աւելի հայ որդուհիներն մեծ արանին մեջ ուր սկսան երգել հայերեւեկ եւ գերմաներեւեկ երգեր: Շատ արագաբար եր մանաւանդ երբ որդուհիներու քերականի ֆաղցրամայն կրկնուեցաւ ֆրիստեկական Հաւասոյ եւ Յուսոյ անմահութեան աւետիսն — Բրիստոյ յարեալ ի մեռելաց: Ս. Առաքնորդ Հայրն խաւսական խօսելով. օրհնելով որ-

քունիներն եւ շնորհակալութիւն մատուցանելով Տեսչութեանն եւ պատխարակաց մեկնեցաւ գոհութեամբ:

— Դախորդ ամսոյ 25 ին Ս. Առաքնորդ Հայրն քնկերակցութեամբ Տ. Յովնանեկեւ եւ Տ. Խաչատուր ֆանաւայից ներկայ գտնուեցաւ Անկիլիական նորակառոյց եկեղեցոյն նուիրագործման արարողութեան, որուն համար կանխաւ հրաիրուած էր Ճիպրալիարի Արքեպիսկոպոսին կողմէն որ ֆաղափս եկած էր յատկապէս այս նուիրագործման համար: Եւս պարզ եւ վայելչաւ էր արարողութիւնն որ կատարուեցաւ Ս. Գրոց ընթերցումներով, սանձանում աղօթներով, երգերով եւ աւարեցաւ հանդիսադիր Արքեպիսկոպոսին ֆարգով:

Յաջորդ օրն յիշեալ Արքեպիսկոպոսն՝ իր ֆանաւային եւ Անկիլիական հիւսիսաստարանի քարզմանին հետ այցելութեան եկաւ մեր Ս. Առաքնորդ Հօր եւ կէս ժամէն աւելի սիրալիր ճեւղակցութիւն զինի՝ հրաձեշքի սղջունիւ մեկնեցաւ յայտնելով թէ պիտի յյցելէ իր նովնութեան պատկանող հօտին ի Պօլիս, յՕսկաւ, ի Պոլսահայ եւ այս պիտի վերադառնայ իր պաշտօնատեղիէ:

Դուազանամէտ. — Անցեալ ամսոյ 24 ին կիրակի կեսօրէն վերջ ժողի ունեցեր է Պօլսոյ Ազգ. Հիւանդանոցին ի նպաստ տուած նուազանակեալ ԲՇԷ-ԾԷԷ ձմեռնային բաւոնին մէջ ուր ներկայ եղած են հայ եւ օտարազգի խառն քաղնութիւն, ինչպէս հաւել պէտական քարձատսիման անձնատուրութիւններ. հանդէսը շաջով եղած է արուեստագիտական ճեւղակեով՝ շնորհիւ օտար արուեստագէտներու: Դուազանակեալին զոտ հասոյքը եղած է մօտաւորապէս 900 օտմանեան ոսկի:

Վիճակագիր վարժարանաց. — Ստացանք Կեդր. Ուսումն. Խորհրդոյ պատրաստած 4. Պօլսոյ քաղաքին պարոցներու Վիճակացոյցը, որմէ կերելի որ 1902 Յունվարի սկիզբէն 40 պարոցներու մէջ յաճախած են 5376 աշակերտ երկու սեռէ, 2018 մանչ եւ 1223 աղջիկ 1170 մանկապարտեղի վոտր մանչ հոյսք եւ 965 վոտր աղջկունք, զորս կիրթեն 188 ուսուցիչ եւ 110 վարժունքի, տնտեսական ծախքն եղած է 85,485 դրու: Թաղային պարոցներու թիւը այս տարի նախորդ տարիներէն աւելի շատ ըլլալով հանդերձ՝ աշակերտաց թիւին վրայ յատկաւ չէ եղած: Կերկայ վիճակացոյցին դուրս են Պէտական եւ զաւազան հայ եւ օտար վարժարաններ ուր յաճախող երկու սեռէ աշակերտաց թիւն է 1823, 5376 երկու աշակերտներու 2018 ը

ձրիաւարժ եւ, ամսական 83,486 դրուշէն 51.599 դրուշը եկե-
ղեցիները կուտան, 26 097 դրուշը կ'հայրաշրուի բոշակներե
եւ 5790 դրուշը նուերներե.

Վերաշինութիւն Մայր Եկեղեցւոյ. — Ս. Պատրիարք Հայրը
մասնաւոր Երջաքերականով մը հրաւեր կ'հարդայ Պօշոնյ
ամեն դասակարգե եւ երկու սեռե ազգայններու՝ իրենց
նուիրասնութեամբ մասնակցիլ վերաշինութեան Մայր Եկե-
ղեցւոյ որ բոլորովին կորուսած է իր վայելչութեան կերպա-
րանքը եւ որ՝ իբր կեդրոն Պօշոնյ՝ բոլոր Ժողովրդեան պատ-
ւոյն հետ կապ ունի եւ հարօտ հիմնական նորոգութեան:

Իշխանութիւն Մազեթալինէ Բէկըութեան, դուստր Պօշոն պէյ
Տասեանի, նախորդ ամսոյ մեջ մեներ է ի Թիֆլիզ. դաւթա-
նականը խօսեր է Ս. Հայրապետը եւ իշխանաւայեղ կերպով
կատարուեր է յուղարկաւորութիւնը: Հանգուցեալը կիսն եր
գօրավար Եփողոս Բարսեղեան Բեկըութեանի որուն հետ ա-
մուսնացած եր 30 տարիէ ի վեր. ամուսնութենէն տարի մը
չեցոյ Եփողոս Բեկըութեան անդամաւորոյ եղած է եւ իշխա-
նութի Մագքալինէ՝ դեռ չ() ամեայ՝ օրինակելի համբերու-
թեամբ վշտակից եղած է իր ամուսնոյն եւ ամբողջ 30 տարի
խնամած է զայն գրութեան փայլի մը գուրգուրանօք: Հան-
գուցեալը ունեայ, զարգացած եւ շեղուագէտ կիս մըն եր եւ իր
տաղանդով ու բարեգործութեամբ հաւասարապէս հայերու եւ
օտարներու համարումը եւ յարգանքը գրաւած: Կովկասի նախ-
կին փոխարքայ մեծ դուստր Միխայել Եփողայի վիջ հանգու-
ցելոյն իշխան ամուսնոյն ցաւակցական հեռագիր ուղղած է:

Ղուկասեան միցանակ. — Ռուսահայ գրասիր ազգային
մը. Աւետիս Ղուկասեան. ի կենդանութեան հաստատեր է Յով-
սէփ Իզմիրեանցի մրցանակին գրեթէ երեսն գրական մրցանակ
մը տարեկան 500 ռուպլի գումար մը նուիրելով հայ շեղուի
եւ հայ դպրութեան վրայ բանասիրական շաւաղոյն երկասի-
րութեան մը հեղինակին: Հայրապետական կոնդակ մը որ կը
պարունակէ այս գրական նոր մրցանակին տրամադրութիւն-
ները. հանդիսաւորապէս կարդացուեր է Թիֆլիզի Վանքի
բանգարանին բացման օրը Փետրուար 21 ին: Մրցմուն պիտի
կրնայ մասնակցիլ ամեն տեղ հայ եւ օտարազգի բայց հեր
կայանաւի գործերը մի միայն հայերէն շեղուով պիտի է ըլլան.
գրաբար կամ աշխարհաբար: — Ի հարկէ մեր գովեստին պիտի
չունին այսօրինակ գրասիրական ձեռնարկներ եւ անոնց հե-

իրենց կ'վերապահեն իրենց շահուց ապահովութեան համար պէտք եղած միջոցներն ի գործ դնել ի հարկին :

Ֆրանսական խորհրդարանն կարելոր քուէարկութիւն մ'ունեցաւ, լուծուելէ յառաջ, այսինքն երեսփոխաններու պաշտօնաւարութեան շրջանն՝ մեծամասնութեամբ ընդունուեցաւ՝ չորս տարին վեց տարի երկարել, իսկ Մ. Լուպէի դէպի Ռուսիա ուղևորութեան համար քուէարկեց կէս միլիոն ֆրանկը իբրեւ ծախուց գումար :

Օրուան ջաղաչական դէպքերու մէջ ամենէ կարելոր կը նկատուի իտալիոյ նախարարապետ Բրինէդիի տեսակցութիւնը, գերման վարչապետ Ֆոն Պլուլի հետ ի վիճակի, այս տեսակցութեան շարժառիթն կ'նկատուի երբեակ նիզակցութեան նորոգումը որու պայմանաժամը կ'ըրանոյ յառաջիկայ 1903 թուականին մէջ, այնպէս կ'կարծուի թէ անտեսական տեսակէտով՝ իտալիոյ աւելի նպատուար պայմաններու մէջ պիտի վերանորոգուի յիշեալ դաշնակցութիւնը :

Անգլիա ծանր կորուստ մ'ունեցաւ սնցեալ ամսոյ մէջ, իր աշխարհաւարութեան եւ կայսրութեան ընդարձակման աշխատող ամենէ նշանաւոր դէմէրէն մին՝ Ալեք. Ռոսս Բարեցուոյ մէջ մեռաւ դեռ հազիւ 50 տարեկան : Այս կորուստը շատ ծանր պիտի կշռէ Անգլիոյ համար, Ռոսս հաւարակ մարդ մը չէր, իր հակա հանձարն եւ նոյնչափ հակա գործերն ամենէ գերեցիկ էջերն պիտի գրաւեն Անգլիոյ պատմութեան մէջ :

Վ Ի Դ Ա Կ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
240	29	Տարուան	Դարսան
242	31	վանականի	վանականի
246	8	Նշանակաւորին	Շնակաւորին
246	27	Դժբաղդութեանց	Դժբաղդութան,
248	14	Որսամոխ	Որսամոխ
249	32	Կիզէ	Կիզէ
251	33	Տագնապելով	Տագնապեցնելով

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՍՈՒԼ

32-րդ Երջան

1891-1902

ՔԱՅԱՆՈՐԳԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՒ ԱՅԼ

ՊԱՅՄԱՆՔ

Ա. Ա. Մամոյց բաժանորդ գրութիւլ փափաքողները կրնան ուղղակի խմբագրութեանս գիմնը կամ հանդիսիս Պատ. Գործակալներուն, որոց միջոցաւ կրնան ստանալ իրենց լիւրժերը: Բաժանորդագրութիւնք կ'սկսին թիւ 1 է և 13 է:

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Ըմտալա	— Մհժ. ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԷՖ. ԽԱՆԳԱՄՈՒՐ
Ըտարագար	— » ՍՏԵՓԱՆ » ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ
Գանձիւր	— » ՕՀԱՆ » ԽՆՏԱՄԵԱՆ
Երզնկա	— » ՊԱՐՈՅՐ » ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆ
Էնկիւրի	— » ԴԱՆԻԷԼ » Յ. ԱՇԶԳԵԱՆ
Թրիպոլի	— » ՍԻՐԱԿԱՆ » Յ. ՔԸԼԸՃԵԱՆ
Խարբերդ	— » ՌՈՒՐԷՆ » ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ
Կ. Պօլիս	— » ՎԱՐԴԱՆ ԷՖ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ (Պայպլ Հասուց)
Կիրասուն	— » ԳԱԼՈՒՍՏ ԷՖ. ԽՏԵԱՆ
Հալէպ	— » ՎԱՀԱՆ » Յ. ՈՒԶՈՒՆԵԱՆ
Մալաթիա	— » ԳՐԻԳՈՐ » Յ. ԹԱՇՃԵԱՆ
Մանչարէր	— » ՍԻՄՈՆ » Յ. ԶԱՔՐԵԱՆ
Մարգուտն	— » ԱԻԵՏԻՍ » Կ. ԿԻԻԼՊԵՆԿԵԱՆ
Հ. Գարաճիսար	— » ԱՐՄԵՆԱԿ » ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆ
Զիգակո	— » Մ. Մ. ԷՖ. ԳԱՐԱԿԱՎՈՒՐԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿ.
Պանաղրմա	— » ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ԷՖ. ԿԻԹԱՌԵԱՆ
Պարաիզակ	— » ՍՏԵՓԱՆ ԷՖ. ՄԱԿԱՐԵԱՆ
Պրուսա	— » ՅՈՎՀ. » ՇՈՒՊԱՐԱՆԵԱՆ
Սամսոն	— » Լ. ԵԴ. » ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ
Սեբաստիա	— » ԱՐՄԵՆԱԿ » ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ
Սիվրիսար	— » ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ » Գ. ՀԷԼՎԱՃԵԱՆ
Տիարպէլի	— » ՊՕՂՈՍ ՎՐՇ. » Տ. ԳԱՔՐԻԷԼԵԱՆ

Ա. խմբագրութեանս միջոցաւ բաժանորդագրողք պարտաւոր են իրենց տարեկան կամ վեցամսեայ վճարումն ուղղակի խմբագրութեան գրկելու:

Գ. Բաժանորդագրութիւնը վճարելի է Ալէքիսի և զգուշի գրամով և անուղղակի թղթագրովով: (20 զրուշնոց դրոշմը մէկ մէճիտի հաշուով) փոխ-Պրով, քաղաքիս կամ Ա. Պօլսոյ հրապարակի վրայ քաշուած կամ Օսմանեան, Աւստրիական ու Ֆրանսական Մանտա-Բոս-դու:

Դ. Խմբագրութիւնս պիտի գաղթեցնէ թերթերու առաջին մէկը այն բաժանորդներուն որ մի քանի թիւ ստանալէ ետեւ՝ կ'յապաղեն բաժնեգինը ուղարկել:

Ե. Հրատարակութեան համար զրկուած, բայց ունի պատճառաւ անտիպ մնացած յօդուած ու գրուած ետ չեն զրկուիր: Ղրկուած յօդուածք թղթի միայն մէկ երեսին վրայ պէտք է գրուած լինին ի դիմում թիւն:

Յ. Նշնապէս անպատասխանի կ'մնան այսպիսի զանցառութեան առ թիւ գրողն խնդրուած ունի բացատրութիւն:

Զ. Ընդունելի չեն անվճար նամակ կամ ծրար:

Ը. Խմբագրութիւնս պատասխանատու չէ այն բաժանորդաց որք իրենց տեղափոխութեամբ չեն ստանար թերթերն, իսկ այն բաժանորդներն որ կանոնաւոր թերթերն չեն ստանար, ժամանակին կ'պարտաւորին իմացնել խմբագրութեանս, տարին լրանալէն վերջ ունի այսօրինակ առարկութիւնք ընդունելի չեն:

Թ. Պիտի ծանուցուին թերթիս մէջ ամեն նոր հրատարակութիւններ որոցմէ երկ երկու օրինակ կ'զրկուին խմբագրութեանս:

Ժ. Ա. Մամուլ կ'հրատարակէ նաև ծանուցումներ շատ չափաւոր գիներով:

ԺԱ. Ա. Մամուլ իբրև յաւելում ապելու առջարկ կ'ընդունի գրամական մասնաւոր վճարմամբ:

ԺԲ. Ամեն նամակ, զրամ, գիրք և այլն պէտք է ուղղել առ խմբագիր Տօրէնն:

Հասցէ

م. ماموريان مخدومی از مبر

Մ. Մամուրեան Որդի — Իզմիր

M. Mamourian Fils — Smyrne

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

24	թիւի	դրշ.	արծ.	60	Քաղաքիս	համ.
24	»	»	,	70	Գաւառաց	,
12	»	»	,	35	»	,
24	»	Ֆրանք		15	Արտասահմանի	,
24	»	Բուպլի		6	Ուստասահմանի	»

ԳԻՆ 3 ԴՐՈՒՑ

au couvent des R. R. P. Mechitaristes
VII Méchitharistengasse 4
VIENNE